

EESTI KIRJANDUS

1935 № 12

SISU:

- F. OINAS: George Gottfried Marburg.
P. A. SPEEK: Minu tähtsaim raamat.
S. AASLAVA: Uuest eesti piiblitõlkest Uue Testamendi osas.
A. LOORING: 1905. a. revolutsioon Läänemaal.
H. TALVIK: M. Under — Kivi südameelt.
O. URGART: A. H. Tammsaare — Ma armastasin sakslast.
H. PAUKSON: B. Alver — Viletsuse komöödia.
M. SILLAOTS: A. Kallas — Mare ja ta poeg.
G. RÄNK: J. Mark — Über das Roggendreschen bei den Esten.
Eesti raamatute fildnimestik 1935—. 15. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1935 ASUTATUD 1906. XXIX

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärasest ilmumis-aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.
„Noor-Eesti“ k/ü, Rüütli 11, tel. 2-66.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.
J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.
„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.
Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.
SuurKarja 23, t. (2)15-31.
K/ü. „Rahväälikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
Harju 48, tel. (2)24-49.
A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.
Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannii 11.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

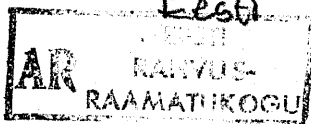
Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s. XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVIII (1930—1934) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim. Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Suurturg 12 Tartus, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

An 935 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

DETSEMBER 1935

NR. 12

George Gottfried Marburg.

100 a. surmapäeva puhul.

George Gottfried Marburgi¹⁾ nimi on vilksatanud eesti kirjandusajaloo veergudel ainult korra: K. A. Hermannini „Eesti kirjanduse ajaloo“ (lk. 253). Muiski eestikeelseis väljaandeis on teda ainult lühidalt mainitud (A. Saareste, Eesti Biograafiline Leksikon, lk. 303; G. Suits, Olion 1932, nr. 5—6). Selle tänini pea-aegu unustatud kirjaniku tähtsust on sõandanud teistest rohkem tunnustada prof. G. Suits ülikooli-kateedril. 100 a. eest kadunud lõuna-eesti kirjamehe surmapäeva puhul on põhjust peatuda tema elukäigul ja -tööl siinkohal pisut pikemalt.

1.

G. G. Marburg sündis 6. märtsil 1755. a. Saksamaal väikeses Langensalza kreisilinnas kaupmehe ainsa pojana. Tema vanemad elasid vaikset ja tagasitõmbunud elu ning kasvatasid poega kristlik-kiriklikus vaimus. Juba mõne-aastasena valdas ta peast hulga „arusaadavamaid ja sisurikkamaid“ piiblisalme. Pärast kodust aabitsaõskusele juhatamist pandi ta kuue-aastaselt kohalikku ladina linnakooli. Selles, nagu muiski pietistliku ajajärgu õppeasutis, jätkus ta koolitamine pühakirja vaimus. Kasvavasse nooresse näib olevat eriti üks õpetaja avaldanud suurt mõju, nimelt kooli abijuhataja J. G. Graberg. Temale pühendab juba keskea künnisele jõudnud M. oma esikteose „Religiöse Gedanken“, temale kirjutab ta sama teose alglehkekülgedel südamliku tänukirja, hüüdes: „Õnustatud olgu Sina, sest Sa oled mu elu ja hinge päästnud, Sina!“

12-aastasena kaotas M. isa. Nüüd ahenesid perekonna majanduslikud olud tunduvalt. Kuid sellest hoolimata sai pärast linnakooli lõpetamist siiski võimalikuks Leipzigi ülikooli astumine. Immatrikuleeritud rektor J. A. Ernest'i poolt a. 1773 usu-teaduskonna üliõpilaseks, pole noore teadusjüngri huve rahulda-

1) Riia „Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde“ direktor dr. Stern on olnud haruldase abivalmusega allakirjutanule abiks Riia raamatukogudes ja arhiivides uurimuseks materjalide hankimisel. — Marburgi elulooliste andmete peamiseks allikaks on ajak. „Inland“ 1836, lk. 657—665, 678—682.

nud selle ainsa teaduskonna kitsad raamid. Töötanud peamiselt teoloogia professorite J. A. Ernest'i, Chr. A. Crusius'e, S. F. Morus'e, S. Plattner'i, Thalemann'i, Wolf'i, Körner'i, J. A. Dathe' jt. juhatusel, on ta teotsenud usinasti ka filosoofia probleemidega, kuulunud veel prof. Semm'i loenguid „Jus Natura et jus publicum“, prof. J. T. Burschler'i ettekandeid maailma ajalooast, eriti aga prof. Chr. A. Clodius'e loenguid moraalist, arheoloogiast, mütoloogiast, Horatiuse oodidest ja muist klassilisist kirjanikest²⁾). Eriti on olnud talle valdav viimase õpetaja mõju. Ülikoolis on teda hinnatud kui kombelist, viisakat ja huumorisõbralikku noormeest. Elurõõmsate ja tuliste üliõpilaskamraadide asemel on ta eelistanud endast eakamaid sõpru, peamiselt teaduslike kraadide omajaid.

Missugune oli selle muusade-linna maailmavaateline atmosfäär? Kuigi Leipzig muist Saksamaa ülikoolilinnadest jäi kauemaks vabaks ratsionalistlikust ususundusest, hakkas siingi juba M-i õpingute aja paiku maad leidma uuenduslik vaim. Tagurlikku ortodoksiat hakkasid kõigutama heterodoksia ummikud. Sesse uude voolu pole suhtunud M. kaugeltki ükskõikselt: heterodoksia tiivad on tedagi lähedalt puudutanud. Teda on tõmmanud võimsalt „Allgemeine Deutsche Bibliothek“, teoloogilisis ja filosoofilisis spekulatsioonides uuendusliku vaimu kandja. Kuid uue liikumise kiired pole ulatunud selle eneseotsija perifeeriast sügavamale. Nähes valgustatud teoloogias viimati positiivsele ristiusule lausa vaenulikku tendentsi, on M. sellest otsustavalt käändunud.

Lõpetanud ülikooli 1777. a., sai ta prof. Clodiuse soovitusel kodukooliõpetaja koha Lätimaale. Tema leivaisaks oli „saadik ja rüütel“ von Grote, kes elas vaheldumisi Riias ja Häringshofis³⁾). Sellest ajast põlvnevad ka tema lähemad suhted Ülem-Konsistooriumi mõjumeestega, kõigepealt kindralsuperintendent Chr. D. Lenz'iga. Viimase otsus M-i kohta oli: „Seesugune mees võidab tuhat ülbet vastast“⁴⁾). 2½ a. pärast pääses Marburg Lenz'i soovitusel Tartu ühendatud kroonu- ja linnakooli kaasrektoriks.

Pedagoogi amet Tartus ei rahuldanud M-i. Millal nimetab ta seda „vihatavaks ja vaevavaks ametiks“, millal kurdab, et see on „ühendatud enam meelepaha kui meeldivusega“⁵⁾). Peale muu võisid põhjustada sellist suhtumist ka tema elu armetud välistingimused. Millest muust kui Balti tookordsete kooliolude äärmisest armetusest kõneleb M-i konrektoraadi iseloomustus: „Sajab või udu- tab, siis on minu tuba, mis sarnaneb pigem talliga, ujutuspaik, ja mu ahju suitsemisel ning vingujamisel pole lõppu... Mu toas on harilikult 3 aastaaega: akna juures on talvekülm, ahju juures suvesoojus ja seinte veeres sügis. Elagu siis keegi säärases toas!

2) Dienstliste 1798, 1826.

M-i kiri Sonntag'ile 1. IX 1825. RiLRk (Riia Linna Raamatukogu).

4) M-i kiri Chr. D. Lenz'ile 31. XII 1786. RiLRk.

5) M-i kiri Chr. D. Lenz'ile 20. X 1781. RiLRk.

Kas iga hingetõmbus pole siis kahjulik mu tervisele, sest et ma sellega uut mürki selle hävitamiseks sisse imen?... Kas see ei või mind siis täiesti mahalöödnud meeleollu viia?⁶⁾

Rahuldumata koolmeistri-kutsega, hakkas M. lähema sihina taotlema kirikuõpetaja kohta. Juba Riias olles oli ta sooritanud edukalt õpetajakandidaadi eksami. Tartus harjutas ta ülempastor Fr. D. Lenz'i vastutulekul jutlustamist Jaani kiriku kantslist ja hakkas õppima eesti keelt. Kui konsistorium Th. Schmidt'i surmaga vabanenud Vastseliina kirikhärra-kohta talle soovitas, ei kõhelnud ta selle vastuvõtus pilkugi. Vastseliina koguduse otsus pärast proovijutlust oli, „et nad tema isiku ja õpetusega täielikult rahul on, teda oma hingekarjaseks soovivad ja selle eest austada ning armastada tahavad“⁷⁾.

30. jaan. 1782 ordineeriti ta Vastseliina õpetajaks. Introdukt-sioon oli 5 nädalat hiljem. Ametipidamine oli esimesil aastail peaaegu täielise eesti keele oskamatus tõttu väga raske. M-i üksik-ajalise teadaande järgi⁸⁾ on kõik nädalapäevad kulunud jutluse valmistamiseks, sageli nii, et „higitilgad alla veeresid“. Kui see viimati laupäevaks valmis saanud, lasknud ta seda ühel vöörmündril parandada. Kuid mõnikord olnud see nii vigane, et kõik veel kord tulnud ümber töötada.

Mis M-i esimesil ametiaastail puudu jäi jutluste mõjus, seda püüdis ta tasuda eeskujuliku kirikukorraldusega⁹⁾ ja hariduse eest hoolitsemisega. M. on nõus: „Inimesed on veel liiga rumalad“, kuid jätkab: „See tõendab nii siis, et nad populaarseid ja praktilisi õpetusi mitmesuguseilt aladelt mitte ainult ei vaja, vaid et selle saamine neil hädatarvilik on“¹⁰⁾. Seda hädatarvilikku hakkaski M. oma kirjandusliku tegevusega andma. Üle 30 a. kestnud Vastseliina hingekarjase järk on tal kirjanduslikult üsna produktiivne. Peale selle on tal jätkunud tahet ka kihelkonna kooliolude saneerimiseks. M-i eestvõttel tõusis koolide arv Vastseliinas varsti kolmelt kaheksale, hiljem kümnele ja paranesid tunduvalt koolmeistrite palgaolud ning teadmised, sest nende harimistöhe rakendus M. ise. Koolmeistrite ettevalmistamiseks asutas ta kirikumõisas omamoodi „seminari“, kus ta suviti ühe päeva nädalas andis õpetust lugemises, kirjutamises, laulmises ja palvepidamises. Kiriku juures korraldas ta nn. pühapäevakooli. Kuus paar korda pidid noored ühes koolmeistritega kogunema pärast jutlust altari ette, kus M. õpetas neile värse, palvetamist ja kirikulaule. Nende pidulik-pühalikude õppetundide sihiks on olnud ms. kooli lõpeta-

6) Seals.

7) C. v. Liphardt'i kiri tundmatule asutisele 3. I 1782. LiKoA (Liivimaa Konsistoriumi Arhiiv) (Riias).

8) „Ueber meine 31. jährige Amtsführung“, lk. 2 (lüh. „31 j. Amtsf.“). Käsik. Ges. f. Gesch. u. Altertumsk. (Riias).

9) Vt. lähemalt seals., lk. 3—7.

10) „Veikenne oppetusse nink luggemisse Ramat“, lk. [III].

nute teadmiste värskendamine. Koolilastele raamatute muretsemiseks asutas ta paar „Raamatu- ja rahakassat“, millesse kogunenud 250 rubla eest jagati õpilastele raamatuid ¹¹⁾).

XIX sajandi algul, kui puhkesid Vastselliinas talupoegade rahunused mõisniku vastu, püüdis M. esimesi rahustada ja lepitada. Sattunud seetõttu aga eestlastega vastuollu ja ristitud „sakste pojaks“ ¹²⁾, hakkas M. uut õpetajakohta vaatama. Kui 1811. a. vabanenud Rõuge kirikuõpetaja kohale kutsutud paar kandidaati olid loobunud, tegi patroon ettepaneku M-le. M. võttis kutse vastu. Lihtrahval oli aga teine kandidaat: arvatavasti endise Rõuge õp. P. Fr. Bornwasser'i sugulane H. W. Bornwasser. Alamrahva vaenulikkude demonstratsioonide tõttu oli M-i ametipidamine esialgu väga raske. Alles pikkamisi muutusid rahva meeled rahulikuks.

Rõuges näis M-i kirjanduslik ind peaaegu täiesti soikuvat. Esimesil aastail ilmus temalt ainult üks ilukirjanduslik pisilugu. Kuid sajandi 20-ndate aastate paiku näis M. otsekuu virguvat: talt hakkas tulema artikleid balti-sakslaste häälekandjas ning ilmuma kirikliku valgustuspropaganda teoseidki. See virgumine seletub osaliselt kuulsa naiskirjaniku-prohveti pr. J. v. Krüdener'i mõjuga, kelle saatus oli paisanud 1818. a. Lääne-Euroopa suurriigest Saksa armetule asumaale — otse M-i lähedusse ¹³⁾).

M-i elu viimane järk on kurb. 20-ndate aastate järel hakkas tema tervis järsku halvenema. 1824. a. põdes ta läbi raske kaela-haiguse ja 3 a. hiljem leetrid, mille järel kaotas täielikult nägemise. Nüüd oli ta kogu maailmast täiesti isoleeritud. Koguduse hingekarjase kohuseid hakkas täitma tema abi Carl Gottlieb Reinthal, tuntud „Kalevipoja“ saksa keelde tõlkija. A. 1832, M-i 50-a. õpetaja-ameti juubeli puhul, kingiti talle keisri poolt 1200 rubla. Ta suri 10. nov. 1835. a., elanud vanaks üle 80 a.

M. oli abielus 2 korda. Esimesest abielust sündis talle 16, teisest 6 last. Viimasest abielust päris ta veel 3 võõraslast. Tema surres oli kõigist ta järeltulijaist elus ainult 5 last ja kõik võõraslapsed.

Üle 50 a. teotsemine kirikuõpetajana on viinud M-i lähedasse kontakti alamrahvaga. Tema otsused viimaste kohta on väga erinevad. Harukordsed kibeduspuhangud pole jätnud neid mõisa-orje karakteriseerimata metsikuks ja rumal-tooreks ¹⁴⁾. Kuid valgustatud pastorihärra valitsev suhtumine oli ometi kaugel nende ühekülgsest alahindamisest. Jah, M-i erakirjad ja ka avalikud hääletõstmised näitavad, et ta alamklassi arvele sageligi nõus oli kirjutama sakslastest kõrgemaid väärtusi — viimaseist sügavamast usu- ja autunnet.

11) Vt. „31 j. Amtsf.“, lk. 6—12.

12) M-i kiri Sonntag'ile 16. IX 1803. RiLRk.

13) M-i ja pr. Krüdeneri vahekorra kohta vt. lähemalt G. S u i t s, ajak. „Olion“, 1932, nr. 5—6.

14) „31 j. Amtsf.“, lk. 1.

M. on üks esimesi balti-sakslasi, kelle teritunud vaade on tun-
ginud sotsiaalse kurja juurteni. Juba 1783. a. sihtis ta ühe oma
kirjutise teraviku talurahva rõhumise, üldse orjuse vastu: „Mis
puutub talupoegadesse, siis arvaksin mina, et vaesed õnnetud juba
küllalt lõpmata tööde raskuse ja üleliia suurte maksude all... õh-
kavad. Sest nemad on ju ainsad, kelle higist kõik teised, kes mitte
talupojad pole, elavad, priiskavad, lakuvad, hullavad ja prassi-
vad... Kui ka pastor ordinarius ja veel 10 adjunkti iga päev
oma kihelkondades peaksid sõitma, ratsutama või jalgsi käima,
käes Piibel, käsiraamat, postill ja katekismus, ja seal juures kõige
oma kõneosavusega tahaksid jultustada talupoegadele, siis saaks
sellega vähe parandada, niikaua kui kupjad ja kümnikud oma piit-
sadega alati nende taga käivad või vaesed talupojad juba enne kõ-
veraks ja lombakaks on peksnud... Mina tahaksin siin igalt in-
mesetundjalt küsida, kas niisuguseis olukorris talupoegade hingede
eest saab enne hoolitseda, kui mitte esiteks paremat ihu eest hoolit-
semist pole vaeste õnnetute jaoks projektitud... Kui inspektorid,
ametnikud ja kupjad neid mitte nii väga ei piinaks, võiksid nad
rahulikult elada ja rõõmsasti surra“¹⁵⁾.

2.

M-i kirjandusliku eneseteostuse hakatus sündis XVIII saj.
80-ndais a-is. Keelelt ja meelelt veel oma suure kodumaa mõju all,
pidas tema varasem kirjanduslik asjaarmastus silmas kõigepealt
häärasseisuse vaimseid tarbeid. Kuid mõne-aastane toimlemine
külaelanikkude keskel ei jätnud teda ka viimaste kirjavara suhtes
leigeks: tema muukeelseski väljaanded hakkasid pidama oma-
moodi silmas kirjanduse lähendamist maarahvale.

Juba Vastseliinas töötamise algpäevadel viis kokkupuutumine
maarahva armetu veeteerimisega M-i mõttele „valgustada seda
rahva klassi, kes seda kõige rohkem vajab“¹⁶⁾. Saksamaa eesku-
jul tekkis tal kavatsus balti asundussakslastegi hulgas käima panna
perioodilist väljaannet, mille puhastulu jaotataks raamatute mu-
retsemiseks vaeseile, kuid usinaile maalastele¹⁷⁾. Seks kirjutas
ta „Religiöse Gedanken, Abhandlungen und Erzählungen“ (1787).
Oma aja usulises võitlusliikumises esindab M. konservatiivset poolt:
tema kirjanduslik debüüt, mis osutab suurt eruditsiooni, on kirju-
tatud kristliku religiooni kaitseks Kristuse puhtiniimlikku sünni-
pära tõendajate vastu. — Filantroobi „vaeste koolilaste heaks“
kirjutatud raamatu tulust ongi piisanud ümberkaudseisse kooli-
desse palveraamatu, katekismuse ja aabitsate soetamiseks¹⁸⁾. Kuid

15) M-i kiri Chr. D. Lenz'ile 14. X 1783. RiLRk.

16) Marburg, „Avertissement“ 1786. a. — Ainus eks. RiLRk-s ko-
guköites Brotze „Vermischte Schriften“ 26.

17) Marburg, „Religiöse Gedanken“, lk. IV.

18) „31 j. Amtsf.“, lk. 10—12.

saksakeelse perioodilise populaar-väljaande kavatsus rauges varsti, põrgates vastu kaasvaimulikkude ja teiste haritud asundussakste ükskõiksust.

Alatud vaimulikku suunda jätkas „Martin Luther's kleiner Katechismus“ (1793), mis on tõlge sama autori eestikeelsest kooliraamatust „Veikenne kristlik oppetusse ramat“ (ilmunud trükist küll aasta hiljem). Peale selle avaldas ta mõned saksakeelsed jutlused, järelehüüded ning rea artikleid praktiliselt aladelt.

XVIII saj. viimasel kümnel sündis M-i toodangu harunemine kaheks: sakslastele kirjutatud raamatute kõrval hakkas pudenema talt ka lõuna-eesti-murdelisi trükijätke harimata maarahva koolitamise tarbeks. Mõne aja pärast tõusis viimane haru ainuvalitsevaks.

Üllatav siiski: mõistnud nii sügavalt talurahva viletsuse pärispõhjust, ei alustanud M. oma kirjanduslikku valgustustööd Merkeli või Petri' viisil. Kaasaja kirjameeste enamiku eeskujul suundus tema kirjanduslik tegevus talurahva viletsuse pärispõhjuse — orjuse — tagajärgede vastu: rumalusele, ebausule ja kasimatusele kuulutas tema sulg sõja.

M-i eestikeelne avalik hääletõstmine algas pastorlikus vaimus. Algas ja ka lõppes. Tema puht-teoloogilistele „Kristlik Oppetusse-Ramat“ (1793), mis on koostatud Fischer'i nn. „Suure Katekismuse“ eeskujul ja „Veikenne kristlik oppetusse ramat“ (1794) lisandus loomingu veerul püha alliansi naisprohveti mõjul „Oppetusse Jesussest Kristusess“ (1819) ja „Kristlik nink söameelik Palvusse-Ramat“ (1820). Neist sisaldab viimane muu hulgas mõned peatükid Th. v. Kempen'i teosest „Die Nachfolge Christi“, eelviimane on aga tõlge prantsuse vaimuliku kirjaniku C. T. Moulinié hardusraamatust „Instructions et méditations sur Jesus Christ“ ja tähendab ühtlasi prantsuse ning eesti kirjanduse otseühenduse algust¹⁹⁾. Selle vaimuliku suuna vahele on tunginud kiiluna M-i didaktilis-fabuleeriv toodang, millele on põhjust keskendada pikemat tähelepanu.

M-i ilukirjandusliku toodangu käsitlemisel tulevad arvesse kolm teost: „Kõnne Jutto nink Juttustamisse“ (1802), „Veikenne oppetusse nink luggemisse Ramat“ (1805) ja „Üts Jut“ (1813). Kuid neidki ei saa mõõta puht-esteetilise hinnangu margapuuga, sest enne kõike oli nende siht didaktiline. Esteetiliste kõrvalväärtuste lisandamine on tingitud ainult õpetlikkude annuste suupäras-tamise tarbest. Pealegi sisaldub kahes esimeses peale belletristliku kallakuga palade rohkesti mitte-ilukirjanduslikke kirjutisi.

M-i kirjandusliku loomingu hommik jääb praegugi hämaraks: „Kõnne Jutto nink Juttustamisse“ pole säilinud. Sellega saab tutvuda ainult (F. D. Len)z(i) deskriptiivse kirjutise varal (Dörptsche Zeitung 1802, nr. 98). Viimasest nähtub, et

19) Vt. G. Suits, „Olion“ 1932, lk. 133—135.

„Kõnne Jutto“ on „Üts Ramat Jummalast, inimissist, ilma maast, lomust, lodu- nink sündinu asjust, Maja nink põllu hä nink halva pidamisest, väär ussust, nink ka mõnne pühha kirja versi ärrä-selletamisest“. Arvustaja tähendab, et see on „koostatud täiesti nende [s. o. talupoegade] arusaamisvõime, tarviduste ja eelarvamuste järgi, mis võimaldab neile vestlemist, harib vaimu ja mõistust ja annab neile meelepärasel viisil õpetust nii mitmeist veel võõraist, kuid ometi väga kasulikest asjadest“.

Mis aga olid need „võõrad, kuid kasulikud asjad“? Seda näitab arvustaja-seletaja poolt toodud ja lühidalt kommenteeritud sisukord: Maakerast, selle kujust, suurusest, osadest; päikesesüsteemist, päikese ja planeetide kaugusest; elementidest jne. Võõrad olid need küsimused tõepoolest. Kosmost, Jumalat, maailma ja loodusriiki polnud meie kirjandus seni veel käsitletud. Alles „Kõnne Jutto“ sai esimeseks sõnumitoojaks laiast maailmast, sihiks „jumaliku suuruse ja toreduse imetlemine“. Küll aga tõusid need küsimused hiljem püsivalt programmi. Tuli kõigepealt M. ise mõned aastad hiljem oma töös „Veikenne oppetusse nink lugemisse Ramat“ tagasi samade nähtuste käsitlelule. Taotles avara maailma lähemat selgitamist praost Berg'i aabits-lugemik (1811). Hiljem jätkasid seda veel Lepiku Juhani seikluste kirjeldis Lääne- ja Ida-Indiasse ja „Jumala tegude“ tundmisele avaras maailmas juhatav Masingu „Pühhapäva Vahheluggemissed“²⁰). Seda teadlevat huvi imeliselt loodud ja seatud maailma vastu on vahest mõnevõrra elustanud ka M-i mõjukiirgus.

„Kõnne Jutto“ on M-i esimeste ilukirjanduslike tööde avaldamisepaigaks. Säärased on: „Üks jutt vana talumehe, endise kaua-aegse mõisateenri ja Venemaale põgeneva külapoisi vahel“, „Väike lugu ühest vargast“, „Väike valm“ ja „Lõikuslaul“. Ajajärgu maitsete ja traditsioonide kohaselt on needki kõigepealt õpetlikud. „Üks jutt. . .“ on „suurepärase praktiline töö, mis pädib paljude heade õpetustega mõisa teenreile“ ja „Väike valm“ — „iseenesest väga õpetlik“. Teiste palade algupärasuses kaheldes, näib vähemalt üks sisaldavat meie toleaegse olustiku iseloomustavaid kajastusi, mida võiks vahest pidada M-i algupäraseks suletööks: „Üks jutt. . .“ Oli ka M-i hool meenutada lihtrahvale ustavat sõnakuulmist ülemuse vastu, liiatigi ajal, mil raskeist mõisa kohustusist pääsemiseks tunti kõigepealt üht abinõu — põgenemist.

„Veikenne oppetusse nink lugemisse Ramat“ on M-i kirjandusliku asjaarmastuse kõrgeimaks tulbaks. Sel pole väljapaistev koht ainuüksi M-i loominguks: see jääb märgatavaks sõlmeks ka üldiselt nii ühtlaselt-igavalt sirguvas eesti kirjanduse arengu-niidis.

Ei jää kaksipidi mõtlemist, kellele on kirjutatud „V. opp. lug. R.“, kui loeme tiitellehe järelküljel järgmist salmi: „Joudma häle

20) Vrd. G. Suits, „E. Kirj.“ 1932, lk. 555.

tundmisselle Sünnis häste latsille! Se om kirjotet nüüd teile, Latse, pandke tähhele!“ Siis kooliraamat. Et enne seda B. G. Forse-liusest peale olid kooliraamatuist ilmunud ainult mõned aabitsad ²¹⁾, siis oli M-i tüseda õpperaamatu väljatulek lausa sündmuseks.

Raamat on kirjutatud Liivimaa Üldkasuliku Tulundusühingu poolt 1802. a. väljakuulutatud võistlustööna vastava kava järgi. Mitmest jury'le saadetud tööst on see auhinna saanud. Saksa keeles kirjutatud käsikirja vaagis hiljem veel Ülikooli Koolikomisjon ja teatas autorile „aupaklikus tänukirjas“, et „see väga otstarbekohane olevat ja kõigi teiste hulgast trükkimist väärivat“ ²²⁾. Lõplik otsus sealpoolt tuli 19. sept. 1803: „et Ülikooli Koolikomisjon käsikirja järele vaadates selle otstarbekohase on leidnud olevat ja rahvakoolidele soovitada võivat“ ²³⁾. Hilisema parandamise ja tõlkimise järel lõuna-eesi keelde võis see autori enda kirjastusel alles 1805. a. oktoobris ²⁴⁾ ilmuda.

Mida sisaldab esimene eestikeelne mitmekülgsem kooliraamat? — See algab näitamiseega, kuidas eeskujulik koolmeister oma ametit peab toimetama. Siis järgneb teadustamine laiast maailmast teadmatuile: ülevaade looduseriigist, geograafilised teatmed maailmajagudest, eriti kodumaast, pilguheitmine kosmosele ja puht-dogmaatiline õpetus Jumalast, — osa, mis on õige lähedane „Kõnne Jutto“ avara maailma näitamisele. Laste mõtlemise arendamiseks on „Arvo-Kunsti Eenoppus“ ja sobivate lugemispalade jaoks — „Juttustamisse“. Raamatu lõpul toodud „Päleandminne Tallomehhiile tarbis“ küünib oma väetamise võistlustingimustega ja loomahügieeniliste nõuannetega otseselt juba täiskasvanute huviringi. Nagu autor eessõnas märgib, polegi ta raamatut ainuüksi koolilastele mõelnud.

Raamatu ilukirjanduslik osa — „Juttustamisse“ — piirdub üheteistkümnepisilooaga + 1 valm. Ajajärgu didaktiline suhtumine kirjandusse avaldub nendegi proosapalade võrtsimises pealetikkuva õpetlikkusega. Neis antakse pihta rumalale väärusule, näidatakse koolitarkuse kasu, kiidetakse virkust ja usinust, manitsetakse lapsi üksmeelsusele ja sõnakuulmisele vanemate vastu jne. Selguse tõttu on toodud „iva“ alati sõreda kirjaga tüki lõpul.

M-i jututegelastele heidab ta vaatlusviisi prožektor ainult kaht laadi kiiri: valgeid ja musti. Ainult idealiseeritud inglid ja fondid, ei vaheastmeliselt varjundatud reaal-inimesi! Pea kõik siin esinevad isikud võime mahutada sesse kahte vastakasse kategooriasse. Ühel pool „Se holetõ Karjos Peter“, „Se laisk nink rojane Kaddri“, teisel pool „Se hä Märt“, „Se mõistlik, virk nink hä majapiddaja Leno“ jne. Jah, didaktika seisukohalt on säärased sügavasti mällu lõikuvad valguse ja varju kontrastid tõesti soositud!

21) Vt. „Beiträge“ 1832, lk. 18.

22) M-i kiri Sonntagile 16. IX 1803. RiLRk.

23) „V. opp. lug. R.“, lk. VI.

24) „Dörptsche Zeitung“ 1805, nr. 84.

M-i jutujätkude plussiks on nende lihtsus, selgus ja põnevus. Muist iseloomulikum ja huvitavam on „Se Nekrut külla Andre poig Juhan“, mille haritud ja vapper peasangar on omast kohast Luige Laose prototüüp. — Nende ilukirjanduslike väikepalade kõitvust piirab aga abitus vormis: stiili kohmakus ja konarlus. Saksa päraseid lausekonstruktsiooneid suruvad neile ilmesti eksootilise pitseri, millele lisanduvad objektivead, infinitiivide ebaõige tarvitamine jne.

Kuidas suhtus avalik arvamine „V. opp. lug. R-sse“? Tookordseist perioodilisist väljaandest noteerisid selle ilmumist „Dörptsche Zeitung“ (1805, nr. 84, 93) ja „Eesti-Ma-Rahva Kalender“ (Grenzius) 1806. Viimane kirjutab: „S e t e i n e ramat [s. o. „V. opp. lug. R.“] on sest Vastselinna Kirriko Issandast M a r p u r g vägga targaste maa kele tehtud... Se ramat on nüüd vägga illos ja tullus luggeda... Seäl on ka monned illusad juttokessed ja monni hea nou maija piddamisse, arstimisse ja muu ellupõlve polest üllespantud, kust iniminne sedda luggedes ja tähhele pannes, palju moistust ja tarkust voip oppida... Ärge kahhetsege sedda rahha mitte armad maa-rahvad, sest se ramat voip teile ja teije lastele ja perrele mitto aastad palju kasso ja rõmo satada.“

„V. opp. lug. R.“ oli esimeseks nõudlikumaks katseks täielise kooliraamatu väljaandmise alal. Selle tõukejõuline mõju tõi eesti kirjanduses peagi esile õpperaamatute tulva. „V. opp. lug. R.“ lähemaks hoomatavaks järelkäijaks sai praost K. E. Berg'i „Uus ABD ja Luggemisse-Ramat“ (1811). Nende üksikasjalisem kõrvutamine paljastab ilmse sarnasuse. Kummaski leiduvad samalaadilised ülevaated looduseriigist, algteatmed maailmajagudest, eriti Euroopast ja kodumaast, ajaüksuste selgitamine jne. Ei puudu ka didaktilisil kaalutlusil valitud jutuosa. Kodumaa ja lähema ümbruse geograafia käsitelus on Bergi sõnastus eelkäijaga väga sarnane, kohati peaaegu kattuv (vrd. näit. „Uus ABD...“ lk. 85, 89, 90, 91 ja vastavalt „V. opp. lug. R.“ lk. 36, 33, 34, 29 jne.). Et sarnasus on piiratud aga ka rohkete erinevusjoontega, siis oleks liiga julge järeldada, et Berg oluliselt M-i raamatule oleks nõjatunud. Tõenäoselt on siin tegu kummagi autori osaliselt samade algallikatega, millistega nimelt — see peab jääma praegu veel lahtiseks.

1813. a. eesti kirjanduse toodangus sisaldub muu seas anonnüümne „Üts Jut katte ma meeste vaijel ütte kange räise Saddamisse perrast“. Ei tiitellehel autori-ega tõlkijanime, kirjastajat, kohta, ilmumisaastat. Tartu Ülik. Tsensori Arhiivist leitud käsikirja põhjal tunnistas allakirjutanu selle M-i tööks, millise seisukoha lõplikult sanktsioneeris eksperti otsus 25).

25) R. Paliso, tõendis 24. X 1932.

Nagu „Üks jutt“ „Kõnne Jutto“ nimelises kogus, nii haarab ka 1813. a. „Üts Jut“ päevakorralisi küsimusi. Teatavasti lisanud XIX saj-i algaastail mõisnikkude rõhumisele veel loodusvägede karmus — sagedased viljaikaldused. Maarahvas oli kaotamas lootust. Võttiski siis M. ette valgustavate kiirte heitmist raskusis ja näljahädas meeleheitele lähestuva rahva pessimismi-pimedusse. Näitas kahe talumehe vahel arendatud dialoogis, et viljaikaldused ja muud karistused on tulnud kõrgema tahtmisest inimesi katsuda, mistõttu oleks ebaõige nende üle nuriseda.

Peale selle haaras autor siin riivamisi muidki aktuaalseid küsimusi: karskusküsimust, piibliraamatu väljaandmise kavatsust ja pühakirja parandamist. Viimane küsimus, mis hiljem, sajandi 20-nädal a-il, tõi suuri sekeldusi pastorite konvendis, millest M. kaotajana välja tuli²⁶⁾, oli talle juba noil ajal nii lähedane, et ta seda siin ei mällanud jätta käsitlemata, hoolimata selle ebaorganilisest liitumisest tervikuga. „Üte Jutu“ järgi paistab, nagu pooldaks autor pühakirja parandamist. Kuid tensori käest läbi käinud käsikirjale kõneleb teist. Nimelt on jätnud tensor L. W. Moritz kitsa värava taha järgmise lõigu: „ehk saap temma [s. o. Uus Testament] ka se vastse viisi perrä muutetus sama kui se vastne lauloramat, kelle Sissen, ni kui rahvas ütlep nink nurrisep, paljo om ümbre mudetud nink ka mitto vannu kalli laulu omma mahha võtetut sanu.“ — Tõenäoselt on viimase küsimusega ühenduses ka raamatukese ilmumine anonüümselt. Puudutanud teravalt päevakorda nihkunud pühakirja parandamise probleemi, on autor arvatavasti sekeldusist hoidumiseks pidanud paremaks tundmatuks jääda.

„V. opp. lug. R-u“ puhul kinnistatud M-i kalduvus antiteesile püsib käsitletavaski töökeses. Jutu kaks tegelast, kes oma rahest purustatud põllu veeres vestlevad, on täielised antiteesid: jumalasalgaaja, ahne ja kõrtsisõbralise Märdi vastukaaluks on toodud jumalakartlik ja ausameelne Jakkap. Kui aga headuse kehasus neist jääb paljaks veretuks abstraktsiooniks, tõuseb Märt oma mogrimärdiliste piiretega huvitavaks ja elavaks kujuks — huvitavamaks, mis M. kunagi loonud. Tendentsi huvides laseb autor aga — võrdlemisi vähepõhjendatult — Märdi karakteri veerandtunnilise vestluse järel Jakkapi sarnaseks assimileeruda.

Novelli meeleolude pendel teeb sündmuse arengu kestes täisvõngu ühest äärmusest teise. Alglehekülgedel masendav, pessimistlik põhitoon setib jutulõnga hargnedes ikka sügavamale. Selle asemel tõusevad aga pinnale Jakkapi poolt õhutatud optimistlikud meeleolud. Ning raamatu lõpp on vankumata lootuse täieline puhkemine.

Oma rohkete päevakorraliste küsimustega on „Üts Jut“ väga tõenäoselt M—i algupärane töö. Ühtlasi on see tema ilukirjandus-

26) Vt. lähemalt „Evangelische Kirchen-Zeitung“ 1837, nr. 28—30.

likest paladest üks esileküündivamaid. Ses saavutab M-i didaktilis-fabuleeriv proosa oma haripunkti. Kuid see jääb ka viimseks tähiseks vananeva pastori-kirjaniku ilukirjandusliikkude huvipõigete seerias. Sest kui ta kirjaniku-ind mõne-aastase vaikimise järel 20-ndate aastate paiku enne lõplikku raugemist uuesti viljakalt virgub, siis on selle inspireerijaks üksnes taevased ideed.

Kuidas on M-i looming reflekteerunud kaasaja vaimseis kumpeegleis?

Tänapäeva on kandunud ainult üks üldine sõnavõtt: O. V. Masingu märkus Rosenplänter'ile 20. X 1819. a. läkitatud kirja lõpul. Kuigi sinne sõnavõtt puudutab otseselt ainult üht M-i vaimulikku raamatut, väljendub ses omaaegse keele ja kirjanduse tunnustatud autoriteedi suhe ka M-i isiku ning kogu toodanguga. Huvitavate sõnastuskäändude tõttu toodagu see allpool originaalis: „Der wasserkopfige Speichellecker der Fr. v. Krüdener, hat die ascetische Schrift des Moulinié zu übersetzen angefangen und ein Probestück herausgegeben. Da die Hr. Dorpt. Ehsten ihn für ein classiker halten, so hab ich mir den Eckel verursacht dieses Ding zu corrigiren bis (ich glaube) p. 34. und mein Schwager Nelckert mit einen ganzen Bogenbemerkungen über Natur der Dorptschen Kirchen Sprache, und über den Barometer Stand der Sprachkenntniss jener Herrn mitgetheilt. Es macht mir ein Vergnügen, diese erbärmliche Egoisten von ihrer eingebildeten Höhe auf die kleinen Kinder Stühle zu versetzen, wohin sie denn mit ihrem gräulichen Dünkel gehören.“

Mis andis Masingule põhjust säärase eitava otsuse langetamiseks? — M-i pietistlik toodang ei võinud leida temalt heakskiitu juba maailmavaateliselt. Esitades veendunud ratsionalisti, ei suutnud see valgustatud teoloog suhtuda muisse vaateisse tolerantse. Liiatigi oli Masingu kriitika alla sattunud raamatuke pühendatud madam Krüdenerile. Maailmavaatelsele antagonismile lisandus veel M-i võõrapäraselt kohmakas keelekäsitlus. Meenutagem siinkohal, et ka Kr. J. Petersoni luule taunimine sündis Masingu poolt peamiselt keelelisil kriteeriumel.

O. V. Masingu hinnang ei kajasta ometi kaasaegse enamuse suhtumist M-sse. Üldsuse teadvuses oli M. kahtlemata hinnatav kirjamees. Juba üksiktööde vaatlemise puhul kinnistatud kaasaegsete märkused osutavad seda. Egas muidu poleks ka kriitiline K. G. Sonntag lähetanud talle oma katekismuse kavandi seisukoha võtmiseks. Ja egas muidu poleks võinud ka saksa pastor-kirjanikkude vastu vimmas Masingki tunnistada, et lõunaestlased peavad M-i klassikuks.

Veel balti asunduskirjanduse põuaaegsesse armetusaega langevast M-i loomingust võiksime kustutada mõndagi. Ometi jääb ta esimeseks märkimisväärseks eesti koolikirjanikuks, kelle „V. opp. lug. R.“ tähistas hüpet senises traditsionaalsuses. Vaidle-

matult märgitavaks lisaks meie XIX saj. algupoole ahtrale kirjan-
dusepärandile on tema didaktilis-fabuleerivad trükijätkud, millest
esileküündivam „Üts Jut“. Kuigi M-i loomingu väärtusastet
piirab spontaansete kirjanduslikkude võimete kasinus ja saksase-
gane kohmakas keelepruuk, on kahju, et meie kirjandusloola-
sist talle ainult Hermann XVIII ja XIX saj-i käänu epigoonide
sarjas pisut tähelepanu on osutanud.

Felix Oinas.

Mu tähtsaim raamat.

See võis olla 1879. a. sügisel (olin umbes 6 $\frac{1}{2}$ a. vana), kui
kasuisa tõi mulle laadalt kuke-aabitsa, just kui lisana saiale. Järg-
misel päeval andis ta esimese õpetuse lugemises: iga trüki- ja kir-
jatähe kohta õpetas ta tähe nime, näiteks bi, ri jne. ja hääliku kõla
sõnas, näiteks bbb, rrr jne. Jõuluks oli mul aabits läbi. Meelde
on jäänud sellest mu esimesest raamatust üsna vähe, vahest ainult
kuke pilt esimesel kaanel, sõredad trüki- ja kirjatähed ja siis veel
mõned alliteratsiooni ja riimi kõlaga väljenduste katkendid, nagu
„üksi-kaksi, püksi-traksi“ jt.

Jõulupuu juures sain kasuisalt jõulukungina terve kogu suuri
ilusaid raamatuid, nagu C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raa-
matu“ esimese jao, Kunderi „Looduse õpetuse“, Kreutzwaldi
„Reinuvader-rebase“ ja Körberi lasteraamatu.

Kõik need raamatud meeldisid mulle ja äratasid minus suurt
aukartust eneste vastu. Tegime kasuisaga erilise laudi toanurka
minu raamatute jaoks ja iga raamatu panime pakkimispaberist
ümbrikusse. Varsti sai iga raamat minult lühema nime, nagu
„Reinuvader“, „Loodus“, „Koolipapa“ jne.

Mu lugupidamist raamatu vastu aitas suurendada ema õpe-
tus, et kui raamat käest kogemata maha kukkus, siis pidin üles tõs-
tes talle suud andma, just samaselt nagu leivatükile, kui see koge-
mata maha pillati... Ka pidin ma raamatu lauale p a n e m a,
mitte viskama.

Lugesin kõiki toodud raamatuid, kord ühest ühte, kord teisest
teist. Igauks oli huvitav. Kuid kõikidest kõige kütkestavam oli siiski
„Koolipapa“, s. o. Jakobsoni kooli-lugemisraamat. Ta sisu oli
mitmekesine ja iga pala omaette huvitav. Seepärast lugesin teda
ja ainult teda korrapäraselt — pala pala ja lehekülj lehekülje jä-
rele, kuni raamat kaanest kaaneni läbi oli loetud — vist ülestõus-
mise- ehk munapäühaks.

Ehk küll tollest ajast on möödunud juba üle poolsajandi, siiski
on mul elavalt meeles nii proosakirjutusi kui ka salmikuid, näiteks
jänese ja karjapoisi laulud; Jannseni hallivatimehe, varblase lugu;
isa päranduse õpetus pojale; sõprus; aastaaegade ja looduse näh-

tuste kirjeldused; jutustused Eesti maast, rahvast ja selle minevikust jt.

Eriti sügavalt mõjustasid mind Koidula isamaalised laulud Jakobsoni raamatust, nagu

„Sind surmani küll tahan
Ma kalliks pidada...“

ja

„Siida, kuis sa ruttu tõused
Kuumalt rinnus tuksuma...“

Lugejat tabasid Koidula isamaalsust miilavad tundelegid. Isamaalisi kirjutusi ja Koidula laule Jakobsoni raamatus lugedes, tekkis esimest korda mu noores hinges mingisugune kohereetiline aimdus meie Eesti isamaast ja tärkasid minus esimesed armastuse idud ta vastu.

Mitte vähem vaimustavad ei olnud Koidula laulud loodusest ja selle vahekorrast inimeseluga. Mäletan:

Nüüd õue! õue! väljad
Ja metsad lehkavad!
Kõik mäekingud haljad,
All õitsvad maasikad!

Nii primitiivne ja tehniliselt kehv, kui see salmik ka on, ta pahvatas ühel hoobil mu rinnus kevadetunded lõkkele. Mind paiskas ekstaasi Koidula laul kevadest Jakobsoni lugemisraamatus. Ja needki lihtsad Koidula värssid:

Ojakene, voolad
Mööda rutuga,
Sinu kärmed lained,
Ei nad kannata.
Viibimata kiirest'
Tõtvad edasi...

toovad mu silme ette ojakesi Eestis, vähemalt seda ojakest, mis kodu läheduses voolanud, ojakest, mille kaldal ja vees ma lapsepõlves mänginud, paise ja veskeid ehitanud, kalamaime ja vähke püüdnud.

Jakobsoni „Kooli lugemise raamat“ oli minu elus suureks pöördeliseks sündmuseks.

2.

See võis olla 1897./8. a. ümber, s. o. ligi paarkümmend aastat hiljem, kui ma, kord asjatalituse pärast Tartus olles, juhtusin tänaval kokku A. Grenzsteiniga. Muu jutu hulgas küsis ta tähtsalt, et kas ma ei võiks teda aidata, nimelt tõlkida vene keelde ta eestikeelse palvekirja mingile Vene valitsuse asutisele Peterburis? Tõlkimine nõudvat vahest tund ehk tsipake rohkem aega. Kogu seda asja tulla aga pidada ainult meie kahe teada. Ma nõustusin asja salajas hoida, tahtsin aga enne algkirja näha.

Oma kirjutustoas ta uues majas Toome veerul Grenzstein luges mulle ette oma palvekirja eestikeelse teksti. See oli adresseeritud kas trüki-peavalitsusele või teaduslikule komiteele rahvahariduse-ministeeriumi juures, kummale, seda ei mäleta enam kindlasti, arvan aga, et teaduslikule komiteele, kes tsaariajal õpperaamatuid revideeris ja neid koolidele tarvitamiseks soovitas.

Grenzsteini palvekirja sisu jagunes kahte ossa. Esimeses, suuremas osas ta arvustas C. R. Jakobsoni kooli-lugemisraamatut (1. osa) eriliselt teravas, pealekäivas, järsus toonis. Selle raamatu sisu olevat väga puudulik puht-pedagoogiliselt seisukohalt vaadates. Selleks oli mõni näide toodud. Raamatus puuduvat kirjutused Venemaa ajaloost. Ka puuduvat temas tsaari pildid ja Vene hümn. Lõpuks ja eriliselt Grenzstein rõhutas seda, et Jakobsoni lugemisraamatu vaim olevat šovinistlik, mille tõenduseks ta arvas olevat muu hulgas ka Koidula isamaalised laulud.

Oma palvekirja teises pooles Grenzstein rõhutas oma pedagoogilist haridust, eriti aga seda, mida ta Viini pedagoogiumis saanud, ja siis ka oma kogemusi kasvatuse alal, mis temale võimaldanud palvekirja juures oleva hea eestikeelse kooli-lugemisraamatu kokkuseadmise. Korrapäraselt olid loendatud kõik pealkirjad ja leheküljed ta raamatus, kus olid kirjutused Vene ajaloost, tsaari pildid ja ka Vene hümn.

Palvekirja lõpul palus Grenzstein Vene valitsust ära keelata Jakobsoni lugemisraamatu tarvitamise Eesti koolides ja selle asemele määrata tema, Grenzsteini, lugemisraamat.

Niisugust asja kuulates, tundsin end pahasti, tundsin, nagu oleksin midagi läilat joomas või söömas.

Ma seletasin nii tagasihoidlikul toonil, kui vähegi võimalik, et Jakobsoni raamatu pedagoogilises hinnangus on ju ruumi mitme arvamise ja mõõdupuu jaoks. Mis aga puutub sellesse, et temas ei ole kirjutusi Vene ajaloost, siis tuleb ju seda silmas pidada, et koolide tunniplaanis on Vene ajaloo õpetus, tervelt kaks tundi nädalas, kas Roždestvenski või Ilovaiski venekeelsete õpperaamatute järgi, milledes ka Vene tsaaride pildid on. Need tunnid ja õpperaamatud on valitsuse poolt ette kirjutatud. On siis veel vaja asjatult korrata Vene ajalugu ka Eesti lugemisraamatus? Samuti nõuavad kooli inspektorid, et koolilapsed oskaksid laulda Vene hümn. On siis veel vaja ka seda korrata Eesti lugemisraamatus? Ja siis veel: pole õige pidada Koidula laule šovinistlikeks, s. o. marurahvuslikeks, kitsarinnalisteks, haiglasteks. Koidula laulud on aga vaimselt väga ja väga terved ning lopsakad. Mis puutub Jakobsoni raamatusse üldiselt, siis on ta ju Eesti rahva ärkamisaja saavutus — osa tollest ilusast, suurepärasest unustamatust liikumisest meie rahva hilisemas ajaloos. Nii et šovinismi etteheide võib tumedat varju heita kogu meie ärkamisaja liikumisele. Lõpetasin: Ei, mina ei taha küll niisuguse asjaga, nagu teie palvekirja, midagi või kuidagi tegemist teha.

Grenzstein nähtavasti ei oodanud minult säärast arvustust. Ta hakkas vastama aeglaselt, poolkogeldes, just kui oleks ta otinud mõnda pidet või toetust. Ta toibus ja leidis ennast aga pea, ja ta vastus hakkas voolama vabalt ja soravalt — ilusas Grenzsteini eesti keeles.

Ta seletas, et mina võivat ainult sellepärast nii arvata ta palvekirjast, et mina veel ei tea, mis selle palvekirja tagamõtteks on. Meie väike eesti rahvas olevat kahe hiigla maailmariigi vahel just kui viljaterake kahe kivipoole vahel veskis. Et ellu jääda ja alal olla, meil, eestlastel, tulla sagedasti erilisi diplomaatilisi võtteid tarvitada ja põiksamme astuda. Tema, Grenzsteini šovinismi etteheide Jakobsoni raamatule ja Koidula lauludele olevat ainult diplomaatiline võte ja muud midagi. Ta palvekirja tagamõtteks olevat ikkagi ainult eesti rahva enese huvi. Asi olevat selles, et Jakobsoni raamatu väljaandmise õigus olevat sakslase Laakmanni omandus, nii et eesti koolilaste vanemate veeringid veerevad sakslase taskusse, kust neid samade eesti soost vanemate mahamaterdamiseks tarvitatakse. Saaks aga tema raamat Jakobsoni oma asemel koolidesse, siis tuleks raha tema taskusse, kust tema kui eesti ajalehe ja muu kirjanduse väljaandja ja rahva tegelane tarvitaks raha eesti rahva enese kasuks ja just sakslaste vastu. Tema palvekirja tulevat selles valguses vaadelda ja hinnata.

Ma mõtlesin viivuks, et mis oleks, kui ma vastaksin talle päris selgelt, umbes nii: „See on ju Eesti töötavale rahvale päris üks kama kõik, kas ta veeringid veerevad sakslasest või eestlasest ekspuaterija-kapitalisti taskusse!“ — Aga ma ei vastanud nii. See ei olnud ükskõik. Ma ei olnud kunagi Marx'i internatsionalismi õigekspidaja ega pooldaja.

Ma ütlesin, et säärasest isamaalisest tagamõttest hoolimata ma ei saa mingil tingimusel sellega nõus olla, et Jakobsonile ja Koidulale ette heidetakse šovinismi, ükskõik, kas tõsiselt või silmakirjaks, s. o. „diplomaatiliselt“. Nende kahe raamatu võrdluses tuleks ikkagi jääda ainult pedagoogilisele seisukohale. Kuid koguni selgi korral ei oleks ma nõus, „sest, kõike kokku võttes, Teie raamat jääb kaugele maha Jakobsoni raamatust...“

Grenzstein tõusis nüüd üles ja küsis järsku vahele, et kas ma tõlgin ta palvekirja või ei?

Ma vastasin sama järsku ja otsustavalt, et ei, ja lisisin juurde, et ükski raamat ei ole mind nii sügavalt mõjustanud ja äratanud kui Jakobsoni raamat.

Meie lahkumine oli formaalne ja külm. Meie ei kohanud enne kui 1906. a. kevadepoolsel talvel Pariisis; sellest aga kord teisel.

See vahejuhtum vähendas märksa mu lugupidamist Grenzsteinist. Siiski ma olin ja olen kaugel sellest, et teda pidada eesti rahva ja ta alalolemise ning edasiarenemise huvide „äraandjaks“, nagu seda nii sagedasti kergel käel ja meelel on tehtud ja ikka veel

tehakse, nii Grenzsteini, Hurda kui ka mõne teise tähtsama eesti rahva tegelase kohta.

Süüdistasin ma siis Grenzsteini rahaahnuses, n. ö. „madala omakasu tagaajamises“? Mäletan, et läksin säärases süüdistuses isegi niikaugale, et kord kirjutasin Grenzsteini rinnapildi all olevas ilusas motos: „Isamaa on mehe ülem mõte, rahva õnn ta kaunim ettevõte!“ sõna „Isamaa“ asemele sõna „Veeringid“ ja sõnade „rahva õnn“ asemele sõna „rahakott“. Kuid siis arvasin jälle, et Grenzsteini arvamine on õige — eestlaste raha ei tohi mitte sakslaste taskusse libiseda, et seda sealt siis eestlaste hävitamiseks tarvitada.

Ühte asja ma aga ei saanud teha ja ei saa seda teha ka praegugi, nimelt, vabandada ja seda vähem veel õigustada Grenzsteini šovinismi etteheitmist Jakobsonile ja Koidulale. See etteheide on sedavõrd suur, et igasugused rahalised kalkulatsioonid, huvid ja igasugused pedagoogilised raamatu omadused ja nõudmised ta varju lihtsalt ära kaovad. Minu silmis oli see etteheide Grenzsteini tumedaks plekiks ja selleks on ta jäänud ka tänini.

Sellest vahejuhtumisest Grenzsteiniga on möödunud juba ligi 40 aastat. Olen õppijana ja õpetajana, vaatlejana ja juurdlejana, lugejana ja kirjutajana määratu hulga raamatutega, tuumakate ja tühjadega, haruldaste ja harilikudtega, kokku juhtunud, neid käsitletud ja kasustanud peaaegu kõigis tähtsamates haritud maailma keeltes, kuid Jakobsoni lugemisraamat on jäänud ikka mu kõige tähtsamaks raamatuks — mu raamatute raamatuks maailmas. Loodan kord teda veel näha, kui mitte mujal, siis kuskil arhiivis...

Peeter A. Speak.

Washingtonis, 16. nov. 1935.

Uuest eesti piiblitõlkest Uue Testamendi osas.

Asja Tartu Piibliseltsi kirjastusel ilmunud lugemik „P i i b e l. Lühendatud väljaanne koolile ja kodule, Tartu linna Ped[agoogilise] Muuseumi usuõpetuse toimkonna toimetusel ja kirikuõp. Harald Põllu tõlkes“ ei pälvi üksnes koolitegelaste huvi kui ammuigatsetud õppevahend¹⁾, vaid „proovitrükina“ praost H. Põllu valmistatavast uuest piiblitõlkest peaks see koolipiibel paeluma

1) Kas ja kui hästi see väljaanne vastab oma otsesele ülesandele, olla noorsoo Piiblikoolis ja kodus, eriti kas lugemispalade valik on õnnestunud selles mõttes, et ta tõeliselt sisaldab Piibli iseloomukaimaid tuumosi, samuti kas lugemiku väline korralduski igapidi oma tarvitajate nõudeid suudab rahuldada, seda otsustagu usuõpetajad tegelikus koolitöös tehtud tähelepanekute põhjal. Siinkohal olgu vaid möödaminnes ni-

laiemaidki ringkondi, nimelt kõiki, kes põnevusega ootavad, mis-suguseks küll kujuneb teoksilolev uus eesti Piibel, nii siis esimeses järjekorras usuteadlasi, kuid ka keelemehi ja viimaks üldse kõiki Piibli lugejaid. Juba aastail 1932—34 „Eesti Kiriku“ veergudel ilmunud kirjutistesarjas „Eesti piibli parandustööst“²⁾ on piibli-

metatud üks pisiasi, mis selle raamatu tarvitamist igal juhul märksa raskendab, eriti veel koolitöös. Puudub nimelt rahuldav ülevaade kolmest esimesest evangeeliumist valitud ja ühte „Evangeeliumisse Jeesusest Kristusest“ koondatud paladest, nende sisust ja järjestusest. Kui näit. usuõpetaja tahab teada saada, kas teatav lugu leidub lugemikus ja kus kohal, siis tuleb tal kõigepealt täielikust Uuest Testamendist otsida, kus kohal see lugu esineb igas evangeeliumis, edasi lugemikus lk. 194 antud „Kirjakohtade loetelu“ järgi selgusele jõuda, kas ja missugune neist paralleelteisendist esineb lugemikus, ja viimaks lehitsemise teel teda lugemikus otsima hakata. Mainitud „Kirjakohtade loetelust“ rahuldavamaks osutuks „Evangeeliumi“ sisukord näiteks järgmisel kujul:

Matteus	Markus	Luukas	Pala pealkiri	Lehekülg
20 1—16	10 13—16	18 18—30	Jeesus õnnistab lapsukest Rikkuse ohtudest Töölilistest viinamäel	245 245 j. 246 j.

Säärast tabelit endale koostades, märkasin muide järgmist trükivigu kirjakohtade tähistamises:

lk. 203, veerg 1, rida 17 alt:	25	asemel 15
„ 220, „ 2, „ 11 ülalt:	54 a	„ 52
„ 235, „ 2, „ 9 alt:	21	„ 2
„ 236, „ 1, „ 16 „	22—48	„ 22
„ 238, „ 2, „ 16 ülalt:	35	„ 33
„ 239, „ 2, „ 18 alt:	15	„ 19
„ 253, „ 1, „ 8 „	34	„ 35
„ 253, „ 2, „ 11 „	39	„ 37
„ 264, „ 1, „ 10 ülalt:	16	„ 15
„ 266, „ 2, „ 19 alt:	56	„ 89
„ 268, „ 2, „ 12 „	34	„ 32
„ 270, „ 1, „ 2 „	16	„ 40

Olgu siinkohal mainitud ka eksitav trükiviga lk. 399 leiduvas mõõdukus, kus (rida 9 alt) kuldtalendi vastena on antud 150,00 krooni, mida võib pidada 150 krooniks, kuid tõeliselt on mõeldud 150 000 krooni. Vigu on ka „Kirjakohtade loetelus“ käesoleval kujul (pärast praegu antud parandite sissekandmist). Lugemikus esinevad Mtt 4; 8; 11; 18 ja Lk 1; 12; 16; 17 mitte tervelt, vaid osades. — Tuleb lugeda: (Mtt) 27, 11—56 asemel 27, 1—10; 15—31; 37—43; 45—56. — (Mr) 16, 1—16 asemel 16, 1—8; 14—16. — (Lk) 10, 17—42 asemel 10, 17—20; 25—42, — 18, 1—30 asemel 18, 1—14; 18—30. — 24, 1—49 asemel 24, 8—49. Peale selle kümme-kond järjekindlustust vahemärkide ja kirjaliikide tarvitamises.

²⁾ „Eesti Kirik“ IX (1932), lk. 92 jj., 150 jj., 283 j., 291 jj., 301 j., 306 j., 315 j., 340 j., 347 j.; X (1933), lk. 42 jj., 68 j., 75 jj., 82 j., 282 j., 291 jj., 316 j.; XI (1934), lk. 68 j., 175 j., 83 jj., 91 j., 146, 148, 172 j., 178 j., 275, 277 j.; vt. ka XII (1935), nr. 16, lk. 5: H. Põld, „Eesti uue piiblitõlke asjus“; nr. 19, lk. 5: H. Põld, „Piibli nimede kirjutusviisi selgitatud“; „Eesti Kiriku“ lisa „Kristlik Pühapäevaleht“ I (1935), nr. 1, lk. 3 j.: H. Põld, „Meie piibli uuest tõlkest ja meie piiblijubelist“.

Uue tõlke peamiseks puuduseks aga on, et H. Põld on vana tõlget parandanud liiga kergelt ning pealiskaudselt, teda järginud liiga usaldavalt, algeelset teksti vaadanud või mõistnud või vähe-malt arvestanud liiga harva. Tulemuseks on, et H. Põld on senise tõlke vigu enamasti säilitanud, vahel koguni J. Bergmanni paran-dusist hoolimata ja vahel jällegi, nagu praegu nägime, jagades J. Bergmanni vigu senise õige tõlke vastu.

Ei maksa kõnelda tähelepanu vääratustist, nagu juba eelpool mainitud trükivea ülevõtmisest, või ühel juhul (15. salmis) vanas tõlkes esineva *tunnud* parandamata jätmisest (8. salmis 2 korda õieti: *tundnud*). Sest sääraseid asju oleks vahest pärispiibli trük-kimisel veel õigel ajal märgatud. Juba kaheldavam on, kas oleks märgatud näit., et 1. salmis esineb *või* asemel *ehk* ja 2. salmis *ühtegi* (= ühtki) asemel *ühtigi* (= sugugi).

Mis puutub vana tõlke silumisse, siis on see kahel korral puu-dulikukuks jäänud, kuid kolmandal juhul jällegi liiale läinud. Nii on 7. salmis H. Põllu *saladuses olev ja varjatud* kindlasti parem kui J. Bergmanni relatiivlause: *mis salajas ja varjul on*, ainult seda *saladuses* võib kergesti siduma hakata vahetult eel käiva *Ju-mala'*ga, mispärast siis on soovitamam *saladuses olevat* asemel kir-jutada *salapärast*. 10. salmis jällegi oleks tulnud *πάντα* vasteks *kõik asjad* asemel võtta *kõik* (nagu 15. salmis). Kui H. Põld 9. salmis senise *ja . . . ei* asemel tarvitab korrektsemat *ega*, siis tun-dub see muudatus õigustatud silumisena, kuid ainult, kuni piirdu-takse vana ja uue tõlke omavahelise võrdlemisega, ilma algteksti vaatamata. Seal nimelt seisab tõlkesemitiismina (tsitaadis!) *καί . . . οὐ* kreeka keeleski korrektse *οὐδέ* asemel, millele viimasele vastabki eesti *ega*. Nii et viimane tuleb hüljata vana tõlke *ja . . . ei* kasuks just algeelse stiili konarluse säilitamiseks tõlkeski.

Mitte ainult süütu arhaismi säilitamisena, vaid peaaegu juba lausa eksimisena praeguse õigekeelsuse vastu tundub pikemakuju-liste isikuliste asesõnade (*mina, sina, tema* jne.) õigustamatu tar-vitamine, s. t. juhtudel, kus nad ei esine lauserõhulisel kohal (näit. 8. salmis koguni J. Bergmanni vastu). Niisugustel kordadel võib nende tarvitamine koguni eksiteele viia, sest et lugejat sun-nitakse neid rõhutama ja vastavalt ka tõlgendama. Tundub, et H. Põldki ühel kohal säärase õigustamatu rõhutamisvõimalduse lõksu on langenud, nimelt 6. salmi alguses. Vanas tõlkes vahetult verbi eel esinevat *meie*'t praeguse keelepruugi järgi täitsa põhjendatult pidades rõhutatuks, arvas ta seda rõhku veelgi selgemini väljen-dada võivat või motiveerima pidavat *-gi* juurdelisamisega (*meiegi*). Algteksti vaadates oleks aga võinud tähele panna, et seal üldse puudub asesõna, mis säärasel korral kreeka keeles etendab sama osa nagu eesti rõhuline pikem asesõnakuju. Isikulise asesõna puudumise puhul on seega soovitam ka eesti tõlkes kas samuti ase-sõna üldse välja jätta või teda tarvitada lühemal kujul (*ma, sa, ta* jne.), näit. eitavais lauseis. Tõlge sellest aina võidab, nagu

näha neljandast tõlkerööpast, kus pikemaid kujusid esineb ainult algteksti nõudel (1., 3. ja 12. salmis).

Märksa süütuma, kuid ikkagi tarbetu arhaismina on H. Põllu tõlkes säilinud liigrõhuline kahesõnane eituse *ei mitte*, kus täiesti piisaks ühesõnasestki (nagu H. Põllulgi õieti 14. salmi esimeses pooles), nii et kahesõnast eitust võiks varuda suuremarõhulise eitamise (nagu näit. kreeka *οὐχι, οὐ μί*, vrd. prants. *ne . . . point*) väljenduseks.

Tõlke sõnavaralise külje käsitlemisel tuleb veel mainida mõningate mõistete puudulikku tõlkimist. Kõigepealt 4. salmis ei ole tegemist *jutlusega*, vaid *kuulutusega*; saksa *Predigt*, mis siin olnud eeskujuks, tähistab nimelt nii üht kui teist. Edasi paar mõistet salmides 6—8. Esiteks, ajalisele mõistele *αιών* on *ajastu* sobivamaks vasteks kui ruumiline mõiste *maailm*, mis jällegi *κόσμος*'e vastena on täitsa kohane 12. salmis. Teiseks, algkeelsele *οἱ ἀρχοντες* on J. Bergmanni *valitsejad* lähemaks vasteks kui *ülemad*. Kolmandaks, eesti *au* mõiste juures mõtleme pigemini kreeka *τιμή*'d (saksa *Ehre*'t) kui piibli-kreeka *δόξα*'t, mis tähistab *valgusesära* ehk *hiilgust* (saksa piiblis *Herrlichkeit*, õigemini *Lichtglanz*), mis on omane taevale ja selle elanikele, Jumalale ja ingeleile, ka tulevasele taevariigile ja õndsatele. (Seega oleks näit. ka Meie-Isa-palve lõppulistuse õigeks tõlkeks: „Sest Sinule kuulub valitsus ja vägi ja hiilgus igavesti.“) — Viimaks salmides 13—15 esinevad vastandena „pneumaatikud“ ja „psüühikud“, s. t. *vaimlased* ja *hinglased*, e. *vaimsed* ja *hingsed inimesed*, e. *vaimuimised* ja *hingeinimesed*. Esimesed on nimelt need, kes on varustatud Jumala vaimuga, viimastel aga on vaid maine hing. Siit selgub siis ka näit., et vana tõlge *lihalik* siinkohal sugugi ei kõlba; H. Põllu *maine* on päris hea tõlgendusena, kuid tõlkena läheb algkeelest asjata liiga kaugelt.

Säilinud on ka senised vääratused mõnede kreeka keelele eriomaste grammatiliste vormide nagu aoristi ja perfekti väljendamisel eesti tõlkes. Mõnel juhul on nimelt arvestamata ning väljendamata jäänud nende erilised tähendusvarjundid. Mis puutub aoristisse, siis on ka H. Põld kahel juhul omaks võtnud J. Bergmanni osavaid parandusi, mis tabavalt väljendavad aoristi ingressiivsuse momenti, nimelt kui ta 14. salmis senise *tunda* asemel kirjutab *aru saada* ja 16. salmis senise *tunnud* ette lisab *ära*. Sedasama aga oleks tulnud teha (samuti vaid J. Bergmanni eeskujul) 8. salmiski (teises poolsalmis). Sama salmi esimeses pooles esinevat perfekti samast verbist jällegi ei sobi edasi anda eesti täismineviku abil. Kreeka perfekt nimelt ei ole minevik nagu näit. eesti, saksa ja ladina perfekt, vaid olevik, selle erivarjundiga, et ta väljendab minevikulise tegevuse olevikulist tagajärge, nii siis antud juhul praegust „tundmist“ kunagise „tundmisele jõudmise“ tagajärjena (samuti vastaks 9. salmiski perfektilisele *γράφεται*'le *seisab kirjas* täpsemini kui *on kirjutatud*). 11. salmi teises poolsalmis esine-

vale samasugusele perfektile samast verbist (*ἔγνωκεν*) ongi tõlkes antud õige, olevikuline vaste (*ei tea*), kuid päris juhuslikult ning kogemata. H. Põllu poolt siingi järgitud vana tõlke aluseks olnud algtekstis nimelt ei esinegi (*οὐδεις*) *ἔγνωκεν*, vaid hoopis (*οὐδεις*) *οιδεν*, ja selle viimase tõlkeks ongi (*ükski ei*) *tea*, mis olevikuna juhuslikult sobib esimesegi tõlkeks, olgugi et tuleb valida tähenduselt lähem sõna (*ükski ei*) *tunne*.

Säärasele juhusele pörkumisest umbusklikuks läinud, hakkad küsima, kas ka 9. salmis esinev H. Põllu *mis* (millele vastab vana tõlke kolmas *mis*) pole tõeliselt vaid vana tõlke aluseks olnud & vasteks, sest H. Põllu algeelses tekstis seisvat *δσα* tuleks täpsemalt tõlkida *mis kõik*.

Mis puutub vana ja uue tõlke aluseks olnud algeelsete tekstide praegumainitud erinevusse, siis olgu siinkohal tähendatud järgmist. Senise eesti tõlke nagu kõigi teistegi vanemate ametlikkude piiblitõlgete aluseks on algeelne tekst, mida ühe 1633. aastal ilmunud Uue Testamendi väljaande eessõnas leiduva väljenduse järgi nimetatakse *textus receptus'*eks, s. t. vastuvõetud ehk üldtunnustatud tekstiks. Viimase 300 aasta jooksul toimunud, tuhandete käsikirjade tõttu äärmiselt vaevarikas töö Uue Testamendi tekstikriitika alal on tõestanud, et *textus receptus* rajaneb aja jooksul kogemata tekkinud vigade ning meelega tehtud „paranduste“ tagajärjel moonduvad tekstitüübil, millele tuleb eelistada osalt hiljemini leitud vanimais käsikirjades esinevat, Egiptusest pärinevat tekstitüüpi. Senise tekstikriitilise töö kokkuvõttena XIX sajandi teisel poolel üksteisest sõltumata ilmunud kolme tähtsaima kriitilise väljaande teksti omakordse liitmise saadusena pakub E. Nestle alates 1898. aastast laialt levinud tekstiväljaanne nagu mingit „ uut *textus receptus'*“, mille siis Briti ja Välismaa Piibliseltski oma 100-aastase juubeli puhul 1904. aastal on endale ametlikuks võtnud, nii et see nüüd meiegi uue tõlke aluseks on määratud.

Kahjuks pole aga H. Põld kogu meie käsitledava peatüki ulatuses seda uut Nestle teksti ainustki korda järginud, vaid on senise tõlke poolt kergeusklikult juhitud alati säilitanud ka selle aluseks olnud *textus receptus'*e hüljatavaid variante. Kõnelemata kahest viimatimainitud juhust, kus *textus receptus'*e mõju on kaunis varjatud ja seepärast selle mittemärkamist võiks andestada, olgu siin tähelepanu juhitud asjaolule, et *textus receptus'*e lisandid meie peatükis, arvult kolm, esinevad viimseni H. Põllugi juures, nimelt 4. salmis *inimliku*, 10. salmis *oma* ja 13. salmis *Püha*.

Vana tõlget on H. Põld järginud ka siis, kui see ise on eksinud enda aluse, *textus receptus'*e vastu. Nii esineb uues kui vanaski tõlkes järgmisi, algteksti seisukohalt õigustamatuid või vähemalt tarbetuid lisandeid: 2. salmis *muud* ja *Kristust*; 6. salmis J. Bergmanni parandusist hoolimata *ise* ja *seda, mis... on*, millele viimasele H. Põld veel omalt poolt ette on lisanud *kuid*; 12. sal-

mis selle. 13. salmis sõnad *vaimulikul viisil* vastavad küll kahes käsikirjas esinevale variandile *πνευματικῶς*, kuid nii vanas kui „uues“ *textus receptus*’es esinev *πνευματικοίς* säärast tõlget ei võimalda. Vahel jätab H. Pöld vana tõlke eeskujul ja J. Bergmanni parandusist hoolimata mõne sõna väljagi nagu 6. salmis (*aga*) ja 10. salmis, kus alles Nestle tekstis esineva *γὰρ* resp. *textus receptus*’es esineva *δέ* väljajätmine võimaldabki 10. salmi võtmist 9. salmi pealauseks.

Piirdun öelduga ja lõpetan. Esitatud tõlkeproovist ja sellele järgnevast hinnangust on näha, kui palju ja ühtlasi kui vähe uus tõlge on vanast tõlkest või Bergmanni parandusest parem. Kui palju võib süüks panna tõlke parandajale endale, on iseküsimus. Mida võibki nõuda inimeselt, kellel vaid otsese kutsetöö kõrval vabadel tundidel mõne aasta jooksul (alates 1932. a. märtsikuust) on tulnud sooritada töö, mis nõuaks märksa pikemat aega täiesti vabaltki inimeselt, peale selle veel tihedaimat koostööd erialade ekspertidega ja kaugeltki mitte ainult üksikküsimuste lahendamiseks. Nii et kindlasti osa etteheidetekoormast langeb teistelegi, nii töö andjaile kui vastuvõtjaile. Kui näit. kasustada-olevad rahasummad ei võimaldanud түседamat tööd, siis oleksid need, kel seks võimu ning vahendeid, heal tahtmisel vahest mõnegi lisa suutnud leida. Iga instants, kel nii kaugeleulatuva suurettevõtte nagu vähemalt aastakümneiks fikseeritava piiblitõlke teostamisel on olnud oma osa etendada, olgu siis toimetajal, piiblitõlmekonnal, Eesti kiriku usuteadlaskonnal, kirikuvalitsusel, Briti ja Välismaa Piiblitõlmekonnal, — igaüks neist jääb sellele oma osale vastavalt ka kaasa vastutama selle töö taseme eest. Meie olud on teadagi kitsad, meie võimed nõrgad ja võimalused piiratud, kuid siiski kõik kaugeltki mitte nii viletsad, nagu tuleks järeldada uue piiblitõlke tasemest.

S. Aaslava.

1905. a. revolutsioon Läänemaal.

3

Karistussalgad Läänemaal.

Rüütelkonna peamees Dellingshausen püüdis saada abiväge karistussalkade näol Peterburist. 14. detsembril 1905 telefoneeris ta Peterburi kindraladjutant v. Gruenewaldt’ile ja järgneval päeval saabus sellele vastus, et salkade saatmine on otsustatud. 13. detsembril oli läkitatud saadikuna Peterburi teele parun Otto Budberg Võhma-Vanamõisast. Raudtee töötas korratult ja Rakveres tekkitud raudteeõnnetuse tõttu Budberg jõudis kohale alles 15. detsembril. Ta pääses keisri juurde audientsile¹⁰⁷⁾ ja tema palvel määratigi kindralmajor Bezobrazov samade õigustega Eestimaale, kui

107) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 119.

seda oli kindral Orlov Liivimaal. Maaväelaste puudusel määrati karistussalkadesse kindral Bezobrazovi käsutusse ka osa mereväelasi Baltimaalt pärit olevate kaptenite Otto v. Richter'i ja Hans William v. Fersen'i juhtimisel¹⁰⁸). Raudteel valitsevate korratuste tõttu jõudsid esimesed karistussalkade osad Eestisse 19. detsembril ja suuremad üksused saabusid järgnevail päevil.

Samal ajal, kui organiseeriti karistussalku ja oodati neid Peterburist, teotses Läänemaal edasi mustasajaliste salk, kes peatus Lihula mõisas. Lihulast tehti haaranguid lähemasse ümbrusse ja Vigalasse. Nii vangistati ööl vastu 22. detsembrit Vigalas Mihkel Aitsam jun. (praegune ajakirjanik ja kirjanik) ja Jüri Kilvak; vangistajate juhiks olnud Teenuse parun Maydell¹⁰⁹). Et tollal ei kehtinud veel Läänemaal sõjaseadus ja mustasajaliste salgad, kel oli väike kaitseväge toetus, polnud mingit õigust anda vangistatuid sõjakohtu alla, siis saadeti nad tapikorras Haapsalu vanglasse, kuhu jõudsid jõululaupäevaks.

Üks peatus vangistatuil oli Maidla mõisa keldris, kus 22. detsembril sündis kurb vahejuhtum: seal surmati metsikult¹¹⁰) vangistatud kingsepp Karl E v a l d (46-a., naisemees) — üheksas mustasajaliste ohver.

Jõulu ja uus-aasta vahel juba hakkasid saabuma ametlikud karistussalgad. Esimesed koosnesid madrustest, kes rändasid läbi maakonna siia ja sinna, vangistades või ihunuhtlust andes, seega hirmutades rahvast ja seades jalule üldist korda ja rahu. Üks selline Märjamaalt läbisõitev madrustesalk leitnant Zarubajev'i juhatusel andis ihunuhtlust Märjamaa vallamajas juhuslikult kättejuttuvale abivallavanemale Veltmann'ile¹¹¹). See esimene ihunuhtluse juhtum viinud peksasaanu meeltsegadusse ja ärevad teated kandusid kulutulena rahva sekka.

Selliste läbisõitvate salkade teid, tegevust ja teotsemispiirkondi on praegu pea võimatu rekonstrueerida. On vaid teateid, et sama leitnant Zarubajev töötas oma madrustest koosneva salgaga 26. jaanuaril 1906 Piirsalu mõisas. Tollal ajakirjandusse pääsenud andmeil¹¹²) olnud ta võrdlemisi humaanne mees. Nii öelnud ta Piirsalus, et keegi Tartu kongressi saadik P. Valk on küll mahalaskmise ära teeninud, kuid kohus on talle määranud vaid 75 vitsahoopi. Hiljem vähendati rahva soovil ihunuhtlust 75 hoobilt 40. Zarubajev öelnud oma kõnes, et nad ei ole tulnud rahulikku rahvast nuhtlema, vaid rõõvlid, kes hulguvad ja rahvast mässama kihutavad, saavad karistada¹¹³).

108) Ibid.

109) Teade Mihkel Aitsamalt.

110) Vt. „Rahva Sõna“ nr. 59, 15. III 1930. Samad teated saadud ka rahvasuust.

111) Vt. „Postimees“ nr. 17, 21. I 1906; „Läänemaa“ nr. 9, 7. III 1929.

112) Vt. „Päevaleht“ nr. 31, 2. II 1906.

113) Ibid.

Velisele saabus 30. detsembril ¹¹⁴) umb. 100 madruste koosnev salk kapten parun Ferseni juhtimisel. See salk jäi Velisele mitmeks päevaks peatuma. Parun Fersen pidanud rahvale eestikeelse kõne, kutsudes rahvast üles alistuma endiselt keisrile ja mässajaid välja andma ning andnud käsu 31. detsembriks kõik püssid vallamajja tuua, käsu mitteäitjaid ähvardades karistusega.

Karistussalk oli endaga toonud kaasa Mõrastest ühe vangi, Kustas Kõrs'i (27-a., poissmees). 31. detsembril kell 2 päeval lasti see mees vallamaja lähedal, Sopaaugu talu põllul madruste poolt maha. Surnu maeti koha peale, kust omaksed ta hiljem välja kaevasid ja matsid Kullamaa kalmistule. Milles seisis mahalastu süü, oli ta kurjategija või poliitiline tegelane, sellest ei kõneldud ega saanud teada kohapealne rahvas.

See karistussalk korraldas peamiselt jooksusolevate revolutsiooniliste tegelaste otsimisi. Käsutati terved külad kokku eriti Pipra talu peremehe Mihkel Aitsama ja õpetaja J. Pauluse tabamiseks. Viimane peale selle, et oli juhiks koha peal, pidas ka ühendust Harju- ja Pärnumaa meestega, nii et Pärnumaalt Kaelase mehed läkitasid oma saadikuid J. Pauluse juurde, et teada saada, milline on see „uus õigus“ ¹¹⁵). Kui palju M. Aitsama ja J. Pauluse tegevusest oli karistussalkadel aimu, on teadmata, kuid nende tabamiseks tehti kõik, koguni ähvardati ja lubati võtta liisu läbi valdlast kaks meest pantvangideks, kui vald välja ei anna neid juhte või neid ei tabata ¹¹⁶). Käsutati välja sajad mehed ja otsiti läbi ka kõik ümbruskonna metsad. Talumehed muidugi ei mõelnudki nende tabamisele, vaid oleksid aidanud neid pigemini põgeneda. Nii üks salkkond M. Aitsama tabamiseks väljakäsutatud mehi olnud koos tagaotsitavaga Pallase külas Selja talus; mängitud lõbusalt lõõtspilli ja löödud koos kaarte ¹¹⁷). Mõttetu oligi relvadeta talupoegade salkade otsimistöö, sest M. Aitsam liikunud alaliselt laskevalmist relvaga ja lõpuks, olles väsinud alalisest revolvi käes hoidmisest, sidunud selle endale käe külge ¹¹⁸). Mõlemad mehed jäid karistussalkade poolt tabamata; nad vangistati alles aastate pärast ¹¹⁹).

114) Vt. „Postimees“ nr. 11, 14. I 1906; EKIA: Eisen nr. 40 lt. 23, 24. (Eisen on teinud kusagilt selle koopია, ära märkimata allikat, kuid nähtavasti on algallikaks mõni M. Liedenbergi kiri.)

115) Teade Kustas E I I m a n'ilt.

116) Vt. „Postimees“ nr. 11, 14. I 1906.

117) Teade Aleksander E m m o'lt.

118) Teade Ants L o o r i n g'ult.

119) J. Paulus mõisteti surma tagaselja Bezobrazov'i sõjakohtu otsusel, viimast aga ei saadud viia täide. P. vangistati hiljem ja Tallinna ringkonnakohus mõistis P. 6. III 1908. a. 1 aastaks vangiroodu („Päevaleht“ nr. 56, 1908) ja Peterburi kohtupalat kinnitas selle otsuse 20. IV 1909 („Päevaleht“ nr. 90, 22. IV 1909).

M. Aitsama mõistis samuti Bezobrazov'i sõjakohus tagaselja surma ja balti-saksa ajakirjandus („Revalsche Zeitung“ nr. 31, 7. II 1906) kõrvutas

Veliselt lahkus see parun Ferseni juhtimisel teotsev läbisõitev karistussalk jaanuari esimestel päevadel ¹²⁰⁾, ilma et oleks mõistnud kohut kohapealsete tegelaste üle. Käsutati välja vallaküüt ja karistussalk sõidutati Keava jaama.

Need läbisõitvad karistussalgad andsid kõikjal käsu relvade äratoomiseks ¹²¹⁾, ähvardades vastasel korral raske karistusega. Relvade ärakorjamist toimetasid samuti ka hilisemad karistussalgad. Ärahirmutatud rahvas kandiski palju püsse ja revolvreid kokku, julgemad peitsid need metsa või õlgkatustesse ¹²²⁾. Kui palju Läänemaalt üldsummas sel viisil relvi ära korjati, ei ole teada, kuid Lihulast üksinda saatis karistussalk Tallinna 1341 püssi, 391 revolvrit ja 9 pistolit ¹²³⁾.

Püsivaks rahustamiseks ja revolutsioonäärde karistamiseks jagati Eesti kubermang 8 ringkonda ¹²⁴⁾. Igas ringkonnas pidi rüütelkonna peamees kahele mõisnikule ülesande usaldama selles ringkonnas sõjaväe juhtidele orienteerumiseks ja nõuande otstarbel olla käepärast ¹²⁵⁾. Läänemaa oli jaotatud peamiselt kahe karistussalga vahel. Revolutsioonilisemad kihelkonnad Vigala ja Märjamaa olid määratud kindralmajor Bezobrazov'i rahustada, suurem osa Läänemaast aga kuulus Lihulas asuva leitnandi Dobrolyubov'i karistussalga piirkonda. Kindral Bezobrazov jõudis Tallinna 20. detsembril, sõitis aga veel Peterburi tagasi ja võttis tegelikult enda kätte karistussalkade juhtimise 24. detsembril ¹²⁶⁾.

Bezobrazov'i karistussalk, mis koosnes 1 eskadronist draguniteist, 1 roodust soldateist ja 2 kahurist vastava meeskonnaga ¹²⁷⁾, liikus läbi Harjumaa lõuna poole. Karistussalk jõudis Läänemaale Suure-Jaani kaudu ja 9. jaanuaril ¹²⁸⁾ mõistis kohut Vana-Vändras. Edasi läbi Lelle tulles jõudis Valgu mõisa 11. jaanuaril ¹²⁹⁾. Esmajoones asus kindral Bezobrazov oma karistustööle kõige revolutsioonilisemas Velise vallas, olles ise kogu karistussalgaga korteris T. Pilar von Pilchau Valgu mõisas. Karistussalk asus tööle: väiksemad üksused sõitsid ringi mõisnikkude juhtimisel, sest kuis võisid siis teed tunda umbvenekeelsed soldatid, ja van-

ta tagaotsitavate K. Pätsi ja J. Teemandiga. Aitsam tabati Soomes ja Peterburi kohtupalati väljasõidu-osak. istungil Tallinnas mõisteti 5. II 1910. aastal keisripildi lõhkumise eest Vigala vallamajas dets.-kuus 1905. a. 2 a. 6 k. kindlusvangi („Päevaleht“ nr. 30, 6. II 1910).

120) Teade Jaan Ja m m e r'ilt.

121) EKIA: Eisen 40, lt. 23.

122) Teade Jüri L o o r i n g'ult.

123) Päevaleht nr. 24, 21. I 1906.

124) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 122.

125) Ibid.

126) E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 122 jj.

127) Vt. E. v. Dellingshausen, op. cit., lk. 123 j.; vrd. „Revalsche Zeitung“ nr. 31, 7. II 1906; „Kodumaa“ nr. 5, 9. II 1906; „Läänemaa“ nr. 9, 7. III 1929.

128) Postimees nr. 11, 14. I 1906.

129) Postimees nr. 16, 20. I 1906; Päevaleht nr. 54, 24. II 1934.

gistasid revolutsioonilisi tegelasi kui ka kõiki, kes olid kuidagi paruni viha alla sattunud. Erilise kategooria viimastest moodustasid need, keda kahtlustati salaküttimises. Tähtsamad üldtuntud revolutsioonitegelased olid Veliselt põgenenud või varjasid end metsades. Tabatuks osutusid ainult väiksemad süüdlased, tegelased ja vihaalused, kes arvasid, et neid üldse ei karistata, ja seepärast jäid paigale. Suuremate tegelaste puhul, kus võimalik, tarvitati pantvangide võtmist, ähvardades pantvange maha lasta, kui tagaotsitav ei ilmu välja¹³⁰).

Kuu aega tagasi olid talupojad ja töölised põletanud mõisade härrastemajasid, jättes alale siiski majapidamishooned; nüüd tassisid parunite poolt juhitud karistussalgad sellesamaga. Erinevus oli ainult selles, et viimased põletasid tuhaks enamasti ka talumajade kõrvalhooned; revolutsionäärid aga olid need mõisades säilitanud. Rahva hirmutuseks põletati Velisel maha järgmised elamud: 1) Tõnis Piisangi Niglase talu, 2) Jüri Oviir'i kauplus, 3) Ants Lurich'i Kalase talu, 4) Mustu saun Valgus, 5) Kirna sauna ait ja 6) Mihkel Aitsama Pipra talu¹³¹). Taludepõletajate salga juhiks oli Paeküla parun Rennenkampff¹³²).

Vangistatud viidi Valgu mõisa, kus sõjakohus pidas oma istungeid. Sõjakohtu koosseisu kuulusid¹³³): kindral Bezobrazov eesistujana, mõisnikke ja ohvitseri kaasistujaina; viimaste mõõgad asunud risti kohtulaual. Prokuröri kohuseid täitis Harjumaalt Parkhofi mõisnik Victor von Kotzebue, keda aga polevat peetud varem elus ega ka prokurörina päris normaalseks¹³⁴). Ülekuulamine ja kohtumõistmine toimunud väga kiirelt, enda kaitseks polevat lastud paljut kõnelda. Kui aga keegi kaebealustest juhtunud nimetama „mustsaja“ nime, siis vihastanud see niivõrd kohtunikke, et mees otsekohe välja käsutatud ja otsus tehtud ilma täieliku ülekuulamiseteta¹³⁵). Otsuseid kellelegi kohe teada ei antud, vaid kõigile loeti need ette ühiselt kohtupäeval, mil otsused saadeti täide.

Reede, 13. jaanuari hommikuks oli antud Velise vallarahvale käsk koguneda vallamaja juurde. Vallaküüt tõi karistussalga ühes vangide ja vitsakoormaga Valgu mõisast vallamajja. Kindral Bezobrazov luges vallamaja ees ette kohtuotsused — neli meest oli mõistetud surma, teistele oli määratud ihunuhtlus. Viimaste arvu pole võimalik määrata kindlaks, kuid see ulatus mitmekümneni.

130) Teade Jaan J a m m e r'ilt, kelle vendi hoitud seni vangis, kui ta end karistussalga kätte andnud.

131) Teated koha pealt: vrd. „Päevaleht“ nr. 20, 20. I 1906; EKIA: Eisen nr. 40, lt. 24.

132) Teade Ants J e e r i k'ult.

133) Läänemaa nr. 10, 14. III 1929. Politseiülem Brisinsky tunnistus Tallinna ringkonnakohtus 29. II 1908 („Päevaleht“ nr. 52, 1908).

134) Vt. A. K l i i m a n, op. cit., lk. 28 j.; teade J. V a u s'ilt.

135) Teade Mihkel E l l m a n'ilt.

Surmamõistetud eraldati ja ihunuhtlusele määratud asetati rivvi karistuse suuruse järjekorras.

Surmamõistetud olid: Ants Jeesser, Jaan Kochtitsky, Ants Lansberg ja Kustas Valdek. Vigala pastor M. von Büsch võttis kõik vallamajas armulauale ja siis algas nende viimne teekond. Mehed surmati Aksi talu põllul kogupauguga. Neist üldise revolutsioonilise tegelasena oli tuntud J. Kochtitsky, J. Teemandi lähedasi sugulasi.

Ihunuhtlust anti vallamaja õuel selleks sinna asetatud pingil. Seda toimetas Bezobrazovi karistussalk juba kujunenud harjumuse järgi. Hoopide arv ei olnud mitte määratud kindlaks, vaid teatati, kas „rasked“, „keskmised“ või „kerged viitsad“. Mehed tulid peksmisele süü suuruse järjekorras. Mees käsutati pingile — tagakeha ja selg tõmmati paljaks ning peksetav pidi ristamisi kätega hoidma pingi alt kinni. Siis asus üks soldat turjale, hoides ka käed pingi all kinni, ja teine soldat asus jalgadele. Peksid neli meest, kaks kummaltki poolt. Millise mõisa mehi pekseti, selle mõisa parun seisis Bezobrazovi kõrval ja andis sageli märku Bezobrazovile „dovolno“ (küllalt) ütlemiseks.

Viitsad, millega pekseti, olid lõigatud soldatite poolt Valgu mõisas, olid katuseviitsa pikkused ja sõrmejämedused, neid oli keerutatud kolm tükki kokku ja seotud roguskiga kinni¹³⁶). Juba esimeste hoopide järel alanud metsik karjumine, aga 100—150 hoobi järele jäänud mehed vait, peks aga kestnud ikka edasi. Hoopide arvu polevat keegi ametlikult lugenud. Pingile pidid minema kõik järjekorras, kuid kes ise pingilt enam üles ei jõudnud tõusta, see visati aia äärde lumele, kust omaksed ta ära koristasid. Ihunuhtlusest ilma jäi ainult 16-aastane Adu Jeesser¹³⁷), kes seisis rivi lõpul — ta vastavat palvet oli võetud kuulda. Peksmine lõpetatud, surmanuhtlused täidetud, sõitis karistussalk taliteid kaudu K. Marley teejuhiks olles Vana-Vigalasse. Teed olnud hanges ja kahurid kippunud jääma lumme kinni. K. Marley saanud ülemuselt pragada, et kas ta tahab meid siin eksiteele viia, nagu Ivan Susanin¹³⁸).

Samal ajal kui Bezobrazovi karistussalk teotses Velisel koha-pealsete tegelaste vangistamise ja karistamisega, ei unustatud aga K. Pätsi, J. Teemandi jt. juhtivate, üldtuntud eesti tegelaste tabamiseks kõiki abinõusid tarvitusele võtmast. Et enne kohtuotsuse täitmist Valgu mõisas kinnipeetav J. Kochtitsky oli J. Teemandi sugulasi, siis kas ainult oletuse tõttu või kellegi pealekaebusel nõuti, et J. Kochtitsky andku välja, kus asuvad Päts, Teemant ja Pung.

Päts ja Teemant olid tõeliselt peale sõjaseaduse kehtima hak-

136) Teade Adu Jeesser'ilt.

137) Teade Adu Jeesser'ilt.

138) Teade K. Marley'lt.

kamist Tallinnas. Kui neid ähvardas vangistamine, põgenenud nad koos ¹³⁹⁾ ja peatunud teel J. Kochtitsky vanemate juures Nurtu karjamõisas, kust nad olid saanud hobuse edasisõiduks ¹⁴⁰⁾.

Noort 22-aastast Kochtitsky't piinanud karistussalga tegelased hirmsasti, peksnud teda koguni kettidega ¹⁴¹⁾. Lõpuks ühel päeval astunud vangistatute juurde keegi kohalik mõisnik ja nõudnud, et K. annaks välja, kus on Teemant, Päts ja Pung ¹⁴²⁾. Õeldud K-le, et surma ta on niikuinii mõistetud ja nüüd tunnistagu üles kõik süüid. K. vastanud siis — ei tea kas hirmutatult piinadest või tahtes segada jälgi —, et kahe nädala eest olid nad Pärnus Pätsi majas; kus nad nüüd on, seda ta ei tea.

Seepeale tehtud kohe Valgusse kutsutud urjadnikule J. Vausile ülesandeks minna Pärnu tabama tagaotsitavaid. J. Vaus, varustatud Bezobrazovi poolt erilise volikirjaga, asus teele. See reis ei andnud aga mingeid tulemusi. Ühed andmed kõnelevad ¹⁴³⁾, et ei korraldatudki Pärnus enam Pätsi majas läbiotsimisi, sest et seda varem olevat juba tagajärjetult korduvalt tehtud; teisalt on teateid ¹⁴⁴⁾, et selle Bezobrazovi korralduse peale korraldatud Pärnus eriliselt suur haarang.

Kui J. Vaus jõudis tühjade kätega Valgu mõisa tagasi, olid vahepeal sõjakohtu otsused juba täidetud ja karistussalk asus Vigalas. Urjadnik teatas oma reisu tulemustest Vigalasse telefoniteel.

Kui J. Vaus edasi Märjamaale sõitis, astus ta ametiasjus sisse Haimre mõisa valitseja juurde. Urjadniku imestus olnud suur, kui ta leidnud sealt eest salkkonna kohalikke mõisnikke, kes istunud kaardilauas, ja viierublased kuldrahad aina lennanud ühe eest teise ette ¹⁴⁵⁾. See on iseloomustav pilt, mis valgustab kujukalt tolleaegsete mõisnikkude meelsust ja ellusuhtumist karistussalkade tegevuse ajal.

Vigalas asus karistussalk parun Uexkülli Vana-Vigala mõisas, kus ta alustas tööd juba kujunenud traditsiooni kohaselt. Salkgad kohalikkude mõisnikkude ja mõisa-ametnikkude juhtimisel sõitsid ümber ja vangistasid kõik kahtlustatavad, mõisas aga mõisteti kohut.

139) Vt. K. P ä t s. Kaasaeglaste mälestusi. Tallinn, 1934, lk. 112. Samas K. Pätsi jutustuses — Põgenemine Schweitsi —, lk. 111, esineb üks faktiline eksimus. Seal on tähendatud, et peale 16. okt. veresauna saatis linnavalitsus telegrammi Peterburi, mis puudutas kõigepealt muidugi kohalikku kindralkubeneri kindral Voronovi. Kindral-leitnant Voronov oli siis alles 23. jalaväedivisjoni ülem, kindralkubeneriks aga sai ta alles 10. detš., mil kubeneri asetäitja N. v. Giers Tallinnas sõjaseaduse välja kuulutas.

140) Uus Eesti nr. 57, 13. XI 1935.

141) Ibid.

142) Läänemaa nr. 9, 7. III 1929; nr. 10, 14. III 1929; „Päevaleht“ nr. 54, 24. II 1934.

143) Läänemaa nr. 10, 14. III 1929.

144) Päevaleht nr. 54, 24 II 1934.

145) Teade J. V a u s'ilt.

Denuntsiatsioon oli parunitel Vigalas peamine võitlusvahend. Karistussalgad olid käes juba pikad nimekirjad, keda karistada ¹⁴⁶). Kuidas karistussalgad tollal teotsesid, sellele heitis valgust 1908. aastal Tallinna ringkonnakohtus peetav Läänemaa mõisade rüüstatamise protsess. Tunnistaja Jüri Taubolt selles protsessis oli karistussalkade ajal Vigalas andnud üles rea tegelaste nimesid. Pärast karistussalkade lahkumist võttis Taubolt kohtu-uurija juures oma tunnistused tagasi.

Kohtus seletas Taubolt järgmist ¹⁴⁷):

Mind viidi karistussalga ja Boström'i (Vigala metsaülem; A. L.) ette ning kästi tunnistada. Ma ei teadnud midagi ja olin vait. Metsaülem Boström luges lehelte nimed ette ja käskis mind iga nime peale „jah“ öelda. Venelased eesti keelt ei mõistnud. Mina olin ikka vait, osalt hirmu pärast, osalt meelega, sest kindlasti ma sain aru, et need mitte süüdlased ei olnud, kelle nimed ette loeti.

„Kas ütled jah?“ käratas Boström.

„Ma ei tea, see pole õigus,“ vastasin mina.

Seepeale kutsus Boström soldati ja see andis Boströmi käsul mulle ruskaga hoobi näkku. Nägin, et midagi enam teha ei ole, ütlesin nii palju kordasid jah, kui nõuti. Hirm oli suur.

Kohtu esimees: „Teie ainult jaatasite, nimesid ei öelnud?“

Taubolt: „Mina ainult jaatasin.“

Kohtu esimees: „Mida või keda teie siis kartsite?“

Taubolt: „Kartuseks andsid põhjust peksmine ja vägivaldne sundimine.“

Selliseid inkvisitsiooni võtteid tarvitades tunnistajate juures, vangistati Vigalas kõik, kellest teati, et nad on Velisel mustsaja vastu käinud, seltskonnategelasi ja kõiki teisi, kes olid sattunud kuidagi vastuollu parunite või pastoriga. Vangistatuid hoiti kinni endises mõisa kontoris ja teistes ruumides, kus nad pidid lamama ja magama põrandal õlgedel. Mehed olnud kõik väga vaiksed ja rahutud, vesteldud omavahel ning arutletud olukorda. Ainuke rõõmus mees olnud Velise aktiivne revolutsionäär Mihkel Palm (1884—1929), kes luuletanud, kirjutanud tütarlastele armastuskirju ja kiidelnud, et ta ei karda surma — talle määrati hiljem ainult ihunuhtlus. Mehi viidi kohtusse kordamööda ülekuulamisele ja toodi siis jälle tagasi. Nii kestis vangistamine ja kohtumõistmine Vigalas kolm päeva.

Vigalas ei põletanud karistussalk taluhooneid mitte nii palju kui Velisel. 14. jaanuaril põletati maha vaid Aitsama talu hooned: mõisale kuuluv rehemaja, laut, hobusetall, ait ja uus elumaja, mis kuulusid rentnikule. Süütajate salga juhiks olid leitnant Schmidt ja metsaülem Valter Boström ¹⁴⁸).

¹⁴⁶) Päevaleht nr. 54, 1908; nr. 66, 8. III 1934.

¹⁴⁷) Ibid.

¹⁴⁸) Huvitava faktina võib märkida, et sama V. Boström teenis 1934. a. veel riigiametnikuna, Surju metskonna metsaülemana. Kui „Pärnu Päevaleht“ nr. 40, 18. II 1934, V. B. tegevust 1905. a. oli valgustanud, toob selle ära ka „Päevaleht“ 20. II 1934. Sellele aga vastab V. B., millised väi-

Esmaspäevaks, 16. jaan., oli käsutatud vallarahvas vallamaja juurde kokku. Karistussalk ja vangid küüditati ka sinna. Kolm meest oli mõistetud surma, teistele oli määratud ihunuhtlus — ihunuhtluse saajaid oli mõningate andmete järgi 64 meest¹⁴⁹). Vigalas peeti parajasti poisteleeri ja pastor laskis anda ihunuhtlust ka neljale leeripoisile: Jüri Rumma, J. Taubolt, H. Reeman ja A. Värbu. Leeripoisse karistati nii kergelt, et nad ilmusid järgneval päeval jälle leeri¹⁵⁰). Peksmist toimetati vallamaja õuel juba kumunenud viisi järgi, nagu Velisel.

Vigalas olnud peksetavate seas kartmatu mees Tihkani Kustas, kes pärast peksu võtnud mütsi maha ja kummardanud Bezobrazovi poole, öeldes: „Tänan, härrad!“ Selle eest antud mehele uus „nahatäis“ veel, kuid nüüdki polevat mees veel mitte vaikinud, vaid öelnud nii, et kogu rahvas kuulnud: „Ühe muti peale anti vabadus, teise peale priius!“

Surma mõisteti: Hans (Antoni) Kolumbus¹⁵¹), Madis Lensman ja Bernhard Laipman ja otsus saadeti täide vallamaja lähedal Antsu koplis.

Enne mahalaskmist võttis Velise preester J. Allik vallamajas armulauale õigeusulise Hans Kolumbuse¹⁵²). B. Laipman'i kuju on aga muutunud Vigalas väga legendaarseks sangarikujuks, kuid uurimisel tulevad ilmsiks otse diametraalsed arvamused. On Vigalas üldine arvamine, et B. Laipmanile määratud ihunuhtlus, kuid ta öelnud uhkelt: „Vaba meest ei pekseta“ ja palunud endale surmanuhtlust. Sama vaade ja teated on pääsenud ka kõikjal seni ilmunud kirjalikkudesse ülestähendustesse¹⁵³) ja ka ilukirjandusse¹⁵⁴). Seevastu on aga toleaeagne Vigala pastor M. v. Busch (Vigalas 1898—1925) hiljem seletanud, et B. Laipman on kohe surma mõistetud ja on teda palunud kosta Bezobrazovi ees, et teda jäetaks ellu¹⁵⁵).

Teiseks, kui küsida Vigalas ükskõik kellelt, kes B. Laipman'ist

ted kummutab M. Aitsam: „Päevaleht“ nr. 66, 8. III 1934. Nende kirjutiste mõjul otsustati 4. IV 1934. a. V. B. vabastada riigiteenistusest — omal palvel, tervislikel põhjustel.

149) Vt. J. E. Meigas, „Ahelatekandjad“, Tallinn, 1922, lk. 16.

150) Teade J. Roller'ilt.

151) Karistussalk surmas mehe ja jättis ta samasse. Velise vald pidi tasuma küüdimehel surnukeha Velisele toomise eest, ja vallavolikogu oma koosolekul 12. II 1906 otsustas anda Kolumbuse perekonnale laste kasvatamiseks abiraha. (Velise valla volikogu ja täiskogu protokollil raamat, lk. 2. — Velise vallaarhiiv nr. 4.)

152) Velise ap.-õigeusu koguduse meetrikaraamat 1906. a. surnute kohta, lk. 36. — Velise kirikuarhiiv.

153) M. Jürisson, op. cit., lk. 193 jj.; J. Meigas, op. cit., lk. 17; H. Kruus, op. cit., lk. 190; Я. К. Пальвадре, Революция 1905.—1907. г. г. в Эстонии, Ленинград. 1926 (?), lk. 68.

154) A. Kallas, Bernhard Riives — Noor Eesti IV, Tartu 1912, lk. 105—110.

155) EKIA: H. Ottenson, st.-ar. Vigala khk., 1924, lk. 155 j.

midagi teab, siis igaüks ütleb, et ta polevat enne mahalaskmist mitte võtnud v. Busch'ilt armulaua. Sama motiivi on kasustatud ka „B. Laipmani laulus“, mida Vigala rahvas veel tänapäevalgi laulab:

„... Siis tuli õpetaja Busch
ja ütles temale:
„Oh tule laps ja kinnita
end püha sakramendiga.“
Siis ütles Laipman temale:
„Ei seda taha ma,
kui süüta pean surema
küll Jumal andeks annab ka
kõik minu patusüüd...“ (156).

Ent kõige selle vastu, millest kõneleb rahvas, seisab Vigala kirikuraamatuis (157), et B. Laipman on võetud armulauale.

Et igasugused kangelaslood tekivad aastate jooksul, kuid B. Laipmanist kirjutab M. J ü r i s s o n (= M a r t n a) juba 1907. a., et ta valis peksu asemele surma ja pastor Busch on andnud oma seletuse rahvatraditsiooni kogujale 1924. a., siis võib v. Busch'i seletuse juures väga mitmel motiivil kahelda. B. Laipmani armulauale võtmise kohta on tehtud kirikuraamatusse sissekanne 1906. a. (käekirja järgi on teinud sissekande pastor Busch'i proua) ja siin ei saa tulla kõne alla hilisem sissekanne. Kust ja miks levisid aga rahva seas otse vastupidised teated, on seni selgitamata.

Mis oli B. Laipmani surmasüü? Ta ei võtnud osa mõisade põletamisest, vaid viibis sel ajal Tallinnas (158). B. Laipmani süüks tuleb arvata, et ta tole aja kohta võrdlemisi haritud talumehena (159) oli vallavolikogu liige ja muusikaseltsi asutajaid ja agara tegelaseksa sattus vastuollu kohaliku pastori ja paruniga. Ta oli 28. märtsil Vigala parunile Uexkülli'le esitatud märgukirja (160) koostajaid ja B. Laipmani kirjutatud eksemplar esitatigi parunile (161). Ta võttis osa Vigala muusikaseltsi saadikuna Tartu ülemaalisest rahvaasemikkude kongressist aulas (162).

Peks (163) ja mahalaskmine lõppenud, süütas karistussalk põlema vallamaja. Vallamaja süütamise põhjuseks olnud, et seal lõhutud mõisade põletamise ajal ära keisripilt ja nüüd tulnud siis kindral Bezobrazovi ütluse järgi „vallamaja puhastada“.

Vigalast sõideti edasi Märjamaale, kus kohtumõistmine toimus

156) Laul K a n t e r'ilt Vigalas. Laulul on olemas ka veidi erinevaid teisendeid; vt. „Esmaspäev“ 11. IX 1933, lk. 4.

157) Vigala kirikuarhiiv — Armulaual käinute raamat, algusega 7. sept. 1903.

158) H. Kruus, op. cit., lk. 189.

159) Vt. E. Biogr. Leks., lk. 260.

160) Vt. „E. Kirjandus“ nr. 10, 1935, lk. 460 j.

161) Teade Mihkel A i t s a m a l t.

162) Uudised nr. 95, 9. XII 1905.

163) Üks kimp vitsu, millega 16. I 1906. a. Vigalas pekseti, asub praegu Haapsalu muuseumis.

vallamajas, Bezobrazov ise aga asus korterisse dr. Hoffmann'i juurde. Vangistatuid hoiti kinni vallamajas, osa neist paigutati ruumipuudusel Pendi kõrtsi. Samal päeval, kui Bezobrazov Märjamaale jõudis, tulnud talle kutse sõita Peterburi. Bezobrazov sõitiski¹⁶⁴) ja talle sõitis järele järgneval päeval Paeküla mõisnik Rennenkampff, kuna karistussalk töötas kahtlustatavate püüdmise ja ülekuulamisega ikka edasi. Kohus algas oma tegevust alles siis, kui Bezobrazov 21. jaanuaril jõudis Märjamaale tagasi. Vangistatuid oli üle saja, urjadnik J. Vausi mälestuse järgi 135¹⁶⁵). Kohutõistmine võttis aega, sest vangistatuid oli kogunenud palju.

Märjamaal ei teotsenud denuntsiatsiooniga mitte ainult parunid, vaid ka kohalik pastor Gotthard Haller esitas politseiülem Brisinsky'le pika kahtlustatavate nimekirja, mille peale Brisinsky tähendanud: „Küll on imelik, ka pastor on hakanud politseiks!“¹⁶⁶). Nii tõmmati niite ja juhiti karistussalkade tegevust. Kogu karistussalga juhtimine läks sel viisil parunite-pastorite kätte, karistussalk ja sõjakohus muutusid vaid tööriistadeks, mida kasustati otsuste täidesaatmiseks.

Kohtuotsused kuulutati välja ja saadeti täide 25. jaanuaril. Tagaselja mõisteti surma 11 isikut¹⁶⁷) ja 3, kes olid tabatud. Enamikule ülejäänuille määrati ihunuhtlus. Peksmine toimus vallamaja ees kokkukäsitatud rahva silmade all ja kestis mitu tundi. Vangistatud Haimre valla mehi ei peksetud mitte Märjamaal, vaid küüditati Haimresse ja pekseti oma vallamaja ees.

Surmamõistetud Tõnis Ervin, Madis Künnapas ja Jaan Polder seati vallamaja lähedale magasiada müüri vastu ja surmati. Surmamine sündis 25. jaanuaril¹⁶⁸).

Täitnud oma otsused, sõitis Bezobrazovi karistussalk Haimre vallamaja juurde, kus täideti Haimre valla meestele määratud ihunuhtlus. Karistussalk sõitis samal päeval Harjumaale Järvakandi mõisa¹⁶⁹). Seega oli Bezobrazovi karistussalk lõpetanud oma töö Läänemaal — surmanud 10 meest ja ihunuhtlust andnud vähemalt paarisajale inimesele. Bezobrazov töötas Eestis veel poolteist nädalat ja lahkus Baltimailt 4. veebruaril.

164) Päevaleht nr. 22, 23. I 1906; Postimees nr. 16, 20. I 1906: vrd. „Läänemaa“ nr. 10, 14. III 1929.

165) Läänemaa nr. 11, 21. III 1929.

166) Teade J. Vaus'ilt; vrd. „Läänemaa“ nr. 9, 7. III 1929.

167) Päevaleht nr. 27, 28. III 1929.

168) Olgu siinkohal äiendatud, et 1905. a. seltsi väljaandes (1930), 1905, II osas 1905. ja 1906. a. sündmuste loenduses, lk. 12, on märgitud mahalaskmised Märjamaal 13. I, ja lk. 13, et Märjamaal oli mahalaskmine ja ihunuhtlus 21. I; kummalgi neist päevadest ei olnud Märjamaal mahalaskmisi, vaid ainult 25. I. Käesolevad andmed on kontrollitud Vigala, Kullamaa ja Märjamaa kirikuraamatute põhjal. Samas brošüüris, lk. 8, esinevad arvud Aitsama sündmuste kohta Vigalas tulevad äiendada vastavalt „E. Kirjanduses“ nr. 10 k. a., lk. 462 jj., toodud andmeile.

169) Teade J. Vaus'ilt.

Pärast Bezobrazovi lahkumist avaldas balti-saksa ajakirjandus¹⁷⁰⁾ ülevaate Bezobrazovi karistussalkade tegevuse kohta, kuid seal on kahtlematult kõiki arve vähendatud. „Rev. Zeitung“ ütleb: 22 meest on karistatud surmanuhtlusega, 333 isikut saanud ihunuhtlust ja 3—5 talumaja on põletatud tuhaks. Ilmselt vale on, et põletati ainult 3—5 talumaja, sest Velisel üksi põletati 6 taluelamut, pluss Vigalas üks talu ja vallamaja. 11.—25. jaanuarini, Bezobrazovi Läänemaal viibimise jooksul (sellest välja arvatud 5-päevane äraolek Märjamaalt), viis ta täide 10 surmanuhtlust, ja ihunuhtluse saajaid tuleb arvestada vähemalt paarsada. Kõrvutades neid arve tunduvad „Rev. Zeitungi“ arvud vähendatuna. Et karistussalkade tegevuse kohta arhiivmaterjal asub SSSR-is, siis tuleb uskuda enam tänapäeva vene uurijate esitatud arve, kus Bezobrazovi poolt mahalastute arv ulatub 63¹⁷¹⁾.

Suurem osa Läänemaast kuulus Lihulas asuva leitnandi Dobroljubov'i juhatusel madrustest koosneva karistussalga tegevuspiirkonda. Karistussalk asus korteris Lihula alevikus Jaani kõrtsis, kus toimetati ka peksmist (Lihulas avalikku peksmist ei lavastatud). Seda toimetati väga mitmel korral.

Üldse surmati Lihulas 9 meest. 29. jaanuaril 24-a. Priidik Saller Märjamaalt. 3. jaanuaril surmati Lihula soos 33-a. Anton Kukers ja 19-a. Mihkel Kont, mõlemad Kloostrist. Karistussalk nõudis, et kõik vallad annaksid välja vallale kahtlased isikud, ja nii saabusidki ümbruskonna valdaded 6 väikest süüdlast. 17. jaanuaril viidigi need väljaantud süüdlased Lihula sohu ja surmati. Maha lasti: 1) Jaan Selg, 19 a., Võnnu vl., 2) Kustas Pommer, 27 a., Martna vl., 3) Ado Lepiman, 31 a., Haapsalu-Uuemõisa vl., 4) Jüri Loomsman, 33 a., Risti vl., 5) Anton Peet, 23 a., Võnnu vl., 6) Jaan Rui, 28 a., Võnnu vl.¹⁷²⁾

Lihulas toimus isikute püüdmine samuti enamasti kohalikkude mõisnikkude näpunäitel ja kaasasõitmisel, karistussalga madrused olnud peamiselt ainult mõisnikkude käsutada. Mõisnikest, kes karistussalgaga kaasas käinud, võiks nimetada¹⁷³⁾: Väike-Riude parun Bogdan Maydel, Vatla parun Charly Maydel, Kloostri parun

170) Vt. „Revalsche Zeitung“ nr. 31, 7. II 1906.

171) J. K. Palvadre, op. cit., lk. 66.

172) Lihula sündmuste kohta vt. lähemalt H. Kruus, op. cit., T. Braks'i kirjutis, lk. 191—199. Ülaltooduga olgu õiendatud ka need ebatäpsused ja eksimused, mis esinevad T. Braksi mälestustes. Ebatäpne on esimene karistussalga tulek, mis polnud muud kui Veliselt tulev mustsada, ja kõik mahalaskmise tähtpäevad. Käesolevas esitatud nimed ja tähtpäevad on võetud Lihula luteri ja ap. õigeusu kirikuraamatust. Vt. ka „Päevaleht“ nr. 280, 10. X 35; nr. 282, 12. X 35; nr. 284, 14. X 35; nr. 285, 15. X 35; nr. 287, 17. X 35; nr. 291, 21. X 35; nr. 294, 24. X 35; nr. 295, 25. X 35. Ka selles, T. Braksi mälestustes nr. 294 ja „Agu“ nr. 45, 1923. a., esinevad eksimused ja ebatäpsused tuleb õiendada ülalesitatud kohaselt.

173) Kirjalik teade O. Luber'ilt 20. XII 1933.

Axel Fersen jt. Dobroljubov ise olnud võrdlemisi humaanne mees; ta öelnud: „Ma ei tapaks mitte kärbestki, aga ma ei saa parata: mind käsutatakse siia ja sinna!“¹⁷⁴) „Mõisnikud ise aga olid koostanud juba varakult nimekirjad inimestest, keda tahtsid karistada. Nimedele, kelle kandjat sooviti maha tappa, oli tehtud rist ette. Olen selliseid nimekirju näinud oma silmaga“ — nii mäletab üks kaasaegne¹⁷⁵).

Lihulas teotsevad mõisnikud nii omapead, et karistussalga ülem nende tegevusest sageli midagi ei tea. Nii korraldas salk madruseid Massus läbiotsimisi Lihula paruni Buxhoevden'i juhatusel ja käsutas vangid Lihulasse. Kui aga Massu vallavanem nõutud isikutega Lihulasse jõuab, „säälb aga ei tea leitnant Dobroljubov, 5 jaoskonna sõjaväe ülem, sarnasest käsust ja Riiskama talu läbiotsimisest midagi. Lihulas olevatest ohvitseridest, keda vallavanemale näha tuuakse, ei tunne vallavanem ühtegi, kes eila Massus oleks käinud. Asi on uurimise all.“ — Nii kirjutab tollal ajakirjandus¹⁷⁶).

Dobroljubovi karistussalga piirkonda kuulus ka Haapsalu linn. Mõisnikel olnud kavatsus Haapsalus 25 eesti tegelast eesotsas talurahvakomissar Tõnis Jürisega maha lasta¹⁷⁷). Et T. Jürine detsembris Eestimaa kuberneril ettekirjutuse kohaselt 2. XII 1905. a., nr. 1704, oli pidanud vallast valda sõites rahvale selgitavaid kõnesid revolutsioonilise liikumise vastu, siis nägid parunid selles revolutsioonilist tegevust. T. Jürise kõned kandsid aga tõeliselt rahustavat ilmet. Jaanuarikuus kutsuti Martna vallasekretär J. Vessart Ehmja mõisa. Leitnant Dobroljubov ja parun Hoyningen-Huene nõudnud surmaähhvardusel, et sekretär tunnistaks, milliseid ässitavaid kõnesid on komissar Jürine pidanud. Lõpuks, kui sekretär J. Vessart'il antud üks tund elada, kui ta mitte ei tunnista Jürise vastu, öelnud ta: „Jürine ei ässitanud kedagi. Ta ütles vaid, et Dobroljubov teeb kõik mõisnikkude näpunäidete järgi, et ta on vaid Peterburist saadetud mõisnikkude tööriist“¹⁷⁸). Sellest oli küllalt ja Vessart lasti vabaks.

Pääsenud ülekuulamisest, teatas J. Vessart loost otsekohe T. Jürisele Haapsallu, kes saatis sedamaid kaebuse kubernerile, et temale alluvate ametnikkude juures toimetatakse väljapressimisi. Selle tulemus oli, et Haapsalu eraldati leitnant Dobroljubovi karistussalga piirkonnast ja 26. jaanuaril¹⁷⁹) jõuab Haapsallu eriline karistussalk polkovnik Glembotski juhatusel.

27. jaanuaril 1906. a. kell 5 hommikul¹⁸⁰) pandi komissar

174) Teade preester K a m e n e v'ilt.

175) T(õnis) B(raks), „Päevaleht“ nr. 295, 25. X 1935.

176) Vt. „Postimees“ nr. 13, 17. I 1906.

177) Vt. „Vaba Maa“ nr. 27, 2. II 1934; teade T. Jüriselt.

178) Teade J. V e s s a r t'ilt.

179) Päevaleht nr. 32, 3. II 1906.

180) Vaba Maa nr. 28, 3. II 1934; teade T. Jüriselt.

T. Jürise juures, keda mõisnikud olid arvanud surmasüü vääriliseks, toime läbiotsimine. Maja piirati sõjaväekomando poolt ümber ja läbiotsimist korraldasid tagavaralipnik Blumberg ja Läänemaa 2. jsk. ülema noorem abiline Pavlov. Läbi otsiti komissari kantselei kui ka erakorter, kuid mingeid kihutavaid proklamatsioone ei leitud, peale „Russkoje sobranie“, üleskutse riigiduumale valijaile, mis komissarile oli levitamiseks saadetud Eestimaa kubermangu valitsuse poolt kirjaga nr. 149, 23. jaanuarist 1906. a. Samal päeval kell 12 kutsuti komissar sõjaväesalga ülema polkovnik Glembotski juurde, kes komissari üle kuulas. Komissar suutis venda Glembotskit tõelises olukorras.

Glembotski oma karistussalgaga, kellele olid antud samad õigused kui teistele karistussalkadele, ei leidnud Haapsalus ühtegi surmasüü väärilist. Ajakirjandus võis rõõmustades teatada¹⁸¹⁾: „Üldse peab ütleva, et Haapsalu linn üsna kergesti läbi on peasenud.“ Ainult üht meest, J. Neudorfi¹⁸²⁾, karistati 20 vitsahoobiga, ja kaks vähemat süüdlast pidid seda vaatama pealt. „Riivivastalisi ja mässajaid Haapsalust ei leitud.“

Glembotski lahkus Haapsalust juba 31. jaanuaril¹⁸³⁾, Haapsalu oli seega õnnelikult pääsenud Dobroljubovi karistussalga võimu alt.

Karistussalgad detsembri lõpul 1905. a. ja jaanuaris 1906. a. surusid veriselt maha revolutsioonilise liikumise Läänemaal. Reaktsioon nõudis endale 29 meest surnutena (seni teada olevail andmeil); sajad said ihunuhtlust, kellest mitmed selle tagajärjel veel tänapäeval põevad või on tööjõuetud; paljudel tuli hiljem istuda vanglasis aastaid, veel rohkemal viibida aastaid maapaos.

(Lõpp.)

Al. Looring.

Kirjanduslik ülevaade.

Marie Under: **Kivi südameilt.** Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1935
85 lk. Hind 2 kr. 40 s.

M. Underi elutunne ja maailmavaade on sügavalt panteistlik. Tema loomingu kahepalgelisus, nii selle õõ- kui ka päevapool, võrsuvad ühisest juurest: vääramatust ühtekuuluvustundest kõige olevaga. Emaliku hellusega osaneb ta inimeste, loomade kui ka taimede rõõmudele-muredele ning tema käte all saab tajutavaks isegi elutute asjade varjatud südametukse. Tõsi küll, Underi maailmapilti kuuluvad ka mandumise ja surma motiivid, kuid isegi „hääli varjust“ ei suuda lõplikult summutada ta vaistlikku olemissrõõmu. Eks kosta kiitu tema kaebusistki, ja suremine on talle vaid „uue olemise sild“.

Eelõeldu käib ka Underi viimase värsikogu kohta. Siingi kuulduv „juurte imemist ja mahla tuksu“, kuna luuletuses „Kevadmuld“ esineb

181) Päevaleht nr. 32, 3. II 1906.

182) Teade T. Jüriselt.

183) Jakob Vaaraski päevikust.

surm vaid vahendina uute elukudede tekitamisel. Poetessi suur armastus kõige oleva vastu ei lase jäljetult hälbida isegi helidel, aimlustel ega hõngudel; kõik see on tema silmis vaid sigitav seeme tulevate aegade suhu. Ometi oleks ekslik seletada Underi suhtlemisviisi materialistlikust seisukohast; pigemini omab ta elutunne maagilisi jooni, aimates looduslikkude protsesside taga imede seletamatut maailma.

„Kivi südameilt“ on kantud sügavaleküündivast enesepuhastuse ja uuestisünni tungist. Aastate kuludes koguneb meisse igasugu tarbetuid jätteid, hinge ümber tekib kõntsakord, mis aja jooksul ummistab iga ühendustee ürgse tõelikkusega. Ükski terve natuur ei talu kestvalt säärast ummikseisundit: paratamatult ta revolteerib. Nõnda ka Under. Hoolimatult sõtkub ta jalge alla kõik tõkestavad päevatõed, et kord jälle vabana välja hoovata lasta eneses peituvaid rikkusi („Looduses“). Säärane enesepuhastusmotiiv ühes vabanemisoovastusega läbib punase niidina kogu raamatut, tipnedes luuletusis nagu „Kõik tuultesse“, „Karastus“, „Õõlaule“ ja „Hiivitus“. Ja kuigi poetess uutes tõdedes aimab ka uute ebajumalate ohtu („Otsast pääle“), ei kahtle me hetkekski ta edaspidiseiski ümberhindamisvõimeis.

Eriline tähendus on õöl. Paljugi, mis päevalgel näis püsiv ja tähtis, kaotab siin igasuguse mõtte. Öö on otsekui muld, milles hävineb kõik tõeliseks eluks ülearune, — rammutiseks vastseile olemisidudele. Alles öö varjus valmib inimene uue päeva kuulutajaks.

Milles aga seisab see „uus päev“? Ei tohi unustada: Under on alles „üleminek“, eelmisest irdub ja tulevast kobav pioneer; vastsel rannal suudab ta püsida vaid põlevaail inspiratsioonihetkil („Selgus“). Milline hiiglatöö ja ennastsäästmatu heroism teda nende hetkede vääriliseks teeb, leiame sonetest nagu „Üleminek“, „Vaherahu“, „Otsast pääle“ jne. Kui meil sääraseid pioneere rohkem oleks!

Eelöelduga pole veel kaugeltki tühjendatud Underi kümnenda värsiraamatu sisuline külg. Sinna liitub veel hulgana elutundelisel väärtustatavaid looduse- ja žanripilte, sümbolistlikult käsitatud enesekujutusi ja paar usupärimuslikkugi motiivi. Nende sissetoomine muudaks aga eelpoolantud skemaatilise läbilõike Underi maailmavaatest liiga kirjuks, lisamata sellele ometi palju olulist. Seda enam tuleb neid arvestada teose esteetilise külje iseloomustamisel.

Kunstitasemelt „Kivi südameilt“ ei mõju kaugeltki nii tasavägisena kui näiteks „Hääl varjust“. See ei taha olla etteheiteks. Kogu väärtuselt poetessi uudisteos kuulub ta parimate kõrvale, palju selle üksikluuletusi võistlevad edukalt ta chef-d'oeuvre'idega varemaist aegadest, mõtte- ja vormisüvendusel neid paiguti koguni ületades. Näiteks „Hingede päeval“, „Kõik tuultesse“, „Surnu naeratus“, „Aher maastik“, „Selgus“, „Karastus“, „Kalju“, „Sina ja mina“, „Kevadmuld“ jne. Ei tohi aga unustada, et Underi looming on aastate jooksul kristalliseerunud üha mõistuslikumaks, ja siin ähvardab mõnigi kord kuivalejooksmise oht. Kuidagi elutult ja puiselt mõjub valimiku alg- ja samuti selle lõppluuletus. Märgetavaid tühkuid vägagi võluvate stroofide kõrval sisaldab „Käik valgusse“. Komplitseeritud siseelamuste värsistamisel kaldub poetess end mõnikord sõnastikulisele üle pingutama. „Hulguse laulus“ mõjub häirivalt metafoor „vihmahoo lohisev pits“, samas esineb ka riim — vettind:rätti. Üksikuid analoogilisi näiteid võiks tuua mujaltki. Üldiselt pole aga osaline üleminek ebapuhataile riimidele Underi uudisteost kahjustanud. Siin-seal vilgatab üksikuid sarnasusjooni R. M. Rilke'ga („Püha Jüri“, „Taaveti kannel“), hilisrilklik on ka raamatu paigutine raskestimõistefavus.

„Kivi südameilt“ on teos, mis võimeline rahuldama nõudlikemaidki lugejaid. Luule on Underi käes tõeliselt loovaks teguriks, teerajajaks hinge- ja südameks, milledest meie lamedad päevaprophetid kõigest väest püüavad kõrvale hoiduda. Kuigi esimesel pilgul vast jäigavõitu, avaneb tas lähemal tutvumisel väärtusi, millede kättevõitlemiseks m a k s a b elada.

H. Talvik.

Tammsaare uut romaani lugema asudes ja pealkirja järgi sisu ette aimata püüdes võib kalduda mõtlema, et kirjanik ses teoses tahab öelda oma arvamus aktuaalsest rahvuslikust küsimusest. Tegelikult ei näi Tammsaare tahtmine siiski mitte otse selline olevat. Põhjapoolse Balti-maa põliste vastaste esindajaid intiimsesse suhtesse seades on tekkinud autoril küll vajadus nii või teisiti puudutada ka rahvusküsimust, kuid üldiselt huvitab Tammsaaret eestlase ja sakslase armastuses rohkem puhtpsühholoogiline kui ühiskondlik külg. Ainult sel juhul, kui Tammsaare romaani kangelasi vaadelda mitte mingisuguste erandlikkude kujudena, vaid oma rahvuse tüüpilisemate omaduste kehastistena, võib sest raamatust välja lugeda ka mingit rahvusküsimust puudutavat tendentsi.

Kui läheneda Tammsaare teosele sellest seisukohast, siis peab kõigepealt nentima, et romaani naispeategelane Erika oma lihtsuse ja igatsusega inimest leida, kes konventsionaalsusest ja traditsioonidest vabana „arendaks“ teda, on kõike muud, aga mitte tüüpiline balti-sakslanna. Ja seepärast pole mingit põhjust autori suhtumist vähemalt temasse üldistada kogu balti-saksluse kohta käivaks. Seevastu on püütud meespeategelast Oskarit varustada terve rea omadustega, mida autor ei laienda küll mitte tervele rahvale, kuid siiski üsna olulisele osale meie haritlaskonnast ja — mis peabasi — just nooremale osale sellest, millisest võrsuma peavad meie avaliku elu juhid juba lähemas tulevikus.

Kui nüüd Tammsaare meeskangelase Oskari voorusi-pahesid käsitada meie intelligentsi noorema põlve tüüpiliste omadustena, siis on rahvuslikust seisukohast vaadatuna „Ma armastasin sakslast“ üheks ägedamaks süüdistuseks meie vastu. Sest selle romaani järgi on meie nooremal intelligendil voorusi vahest varese noka otsas viia, pahesid aga igasuguseid lootusi maani maha rõhuv hulk.

Tammsaare romaani Oskar pole hakkama saanud mitte ainult keskkooli lõpetamisega, vaid ta on käinud paar aastat ülikooliski, kuid ometi on temaga nõnda, nagu poleks ta midagi õppinud. „Milleks rääkida mõnest saksa või inglise keelest,“ pihib ta ise, „isegi minu emakeel on puudulik, sest et olen õppinud prantsuse keelt, mis on jäänud napiks inglise keele pärast, kuna inglise keel lonkab saksa keele pärast ja saksa keel inglise ja prantsuse keele pärast“ (lk. 103). See harimatus ei olene siiski mitte küündimatusest hariduse omandamiseks, vaid eeskätt ekslikust suhtumisest koolisse kodus ja halbatest kogemustest linnaloludes. Taludest ei saadetud lapsi kooli mitte selleks, et need seal haridust omandaksid, vaid selleks, et lapsed kooli kaudu pääseksid kergema elu otsale. Linnakogemused aga õpetasid aegsasti veel koolipingi nükkijat, et parema tuleviku osalised on enamasti need, kes pole midagi õppinud, sest „saavad need, kel on südant võtmiseks, aga õige õppimine nõrgendab võtmise-südant“ (lk. 29).

Aga Tammsaare romaanikangelane pole ülikoolis käimisest hoolimata jäänud mitte ainult harimatuks, vaid ta elul puudub pide ka mingi põhimõtte või maailmavaate näol. Nagu tema kinganina kuju muutub vastavalt moele kord laiaks, kord nõelteravaks, nii arvab ta otstarbekohase olevat põhimõtteidki muuta moe ja konjunktuuri järgi. Aga kuigi Oskarit ta elus ei suuda juhtida puudulik haridus ega määrata tema tegevust mingi kindel maailmavaade, on ta olemuses ometi teatav miski, mis ühe või teise konkreetse sammu puhul saab otsustandvaks. Mullalõhnaline parun Tammsaare romaanist nimetab seda „miskit“ truuks ja õigeks eesti vaimuks.

Vahepealsel sugupõlvil olevat vana paruni arvates see õige eesti vaim vene mõjul läinud kaduma. See sugupõlv olevat oma materialistlikus sõgeduses meie ajaloolise arengu normaalset käiku tahtnud pidurdada võõra olluse sissetoomisega. Kuid noorem põlv oma vaimuga näitavat, et sellel pole olnud tulemusi. Õige eesti vaim, mis samal ajal on ka õige

balti vaim, pääsevat uuesti maksvusele. Vana parun esialgu arvas küll, et eesti üliõpilased-korporandid joovad ja laulavad niisama, ilma igasuguse spetsiifilise vaimuta, kuid lõpuks veendub ta siiski, et ka eesti korporantide joomine ja laulmine „suundub eraldumisele igas mõttes“ (lk. 248), suundub selle jaluleseadmisele ja aussetõstmisele, mida vahepealsed materialistlikud sõgetsejad on tahtnud hävitada või juba hävitanudki.

Need vana paruni mõtted pole kaugeltki mitte ainult vanainimese jamsiks, vaid Oskari arvab meid sinnamaale jõudnud olevat, kus südame-tunnistuse piina hakatakse tundma mõisavaremete juures. Mõisu uuesti üles ehitada on muidugi hilja, kuid mõisavaimu elustada ja arendada võime ometigi. Liati kui mõisavaimu elustamise tahe polegi mitte üksi noorema generatsiooni veres, vaid seda tahavad need vanemadki, kes lapsi üpitavad kergemale elule ja iialgi headmeelt ei tunne, kui mõni laps kergemaks ja kõrgemaks eraldatud elust päriseks koju tagasi tuleks.

Kui Oskar balti-saksa parunessi armub, on ta oma „õige eesti vaimu“ ja korporatsioonis joomise ning laulmise tõttu suundunud küll juba üsna kaugele eraldumisele, kuid ilmsesti jääb distants tema ja sajandite jooksul eraldunute vahel selleks liiga suureks, et suhe võiks võtta inimlikult-lihtsa kuju. Seepärast ei oskagi Oskar vana parunit kõnetada teitsiti kui „parunihärra“ ja parunessigi armastab ta — ilma et sellest endale lähemalt aru annaks — rohkem parunessina kui naisena. Et aga Erika Oskarile ei taha olla parunessiks, vaid naiseks ja teiselt poolt Oskariski ei taha näha korporanti, s. o. „eraldunut“, siis kujuneb nende vahekord paratamatult teineteisest mõõdakõnelemiseks ja hoolimata suuremate väliste konfliktide puudumisest läheneb paratamatult traagilisele lõpule.

Oskari ja Erika armastus on omamoodi „suur armastus“, mis ulatub üle abielu ja üle hauagi, kuid ometi jäävad ka sellises suures armastuses armastajad teineteisele ääretult kaugeks. Selle kauguse ja paljude kauguse ületamiskatsete varjundirohkes psühholoogilises kujutamises peituvadki „Ma armastasin sakslast“ peamised väärtused. Kahjuks näeme selle armastuse hinge-elulisi sügavusi ja nüansirikkust usutavalt ja kaasakiskuvalt ainult Erika olemuse kaudu, selle naise olemuse kaudu, kes armastust ihkab kui „nähtust looduses“, kuid ometi ilma peab jääma ainsastki suudlusest.

Et seda suhet algusest lõpuni häirimata ei saa jälgida ka mehe poolt küljest, see ei olene muidugi mitte sellest, et meestüüp on kujutatud äärmiselt täis „õiget eesti vaimu“. On küll selge, et Tammsaare pettumus meie intelligentsi nooremast generatsioonist — olgu pealegi see osutanud viimaste aastate jooksul väga silmapaistval määral „väsimust“ vabadu-
sist — on liialdatud, kuid reaalse elu seisukohalt pampfletilinegi tüüp võib olla psühholoogiliselt ometi selge ja usutav. Viga pole selles, et Tammsaare Oskarisse on kätkenud üliküllaselt pessimismi ja sarkasmi meie olude pihta, vaid selles, et Oskar kui niisugune oma ülesehituses on täis vastu-
oksusi ja järjekindlusetusi.

Et teatud mentaliteedi pihta sihitud süüdistusele anda suuremat kaalu ja tõenäolisust, nii-öelda otse dokumentaalset kuju, on Tammsaare „Ma armastasin sakslast“ kirjutanud Oskari minaromaanina. Ei ole aga hästi usutav juba seegi, et sisuliselt harimata, oludest demoraliseeritud ja täiesti põhimõttelage korporant hakkama oleks saanud ükskõik millise romaani kirjutamisega. Veel vähem usutav on, et sama korporant pole romaaniga mitte ainult hakkama saanud, vaid et ta on vaatlemas, analüüsimas ja kujutamas koguni sama tark ja sama põhimõttekindel kui Tammsaare isegi. Peakuju küsitavus teeb aga kogu romaani küsitavaks selle mitmesuguseist eri vooresit hoolimata ja romaani käsitlemisest Oskari mina-romaanina on kasu eeskätt ühe asja poolest: tänu sellele omab „Ma armastasin sakslast“ suurepärase eessõna täis vaimukat pilget lugeja, arvustaja ja — et keegi asjaosalisist ilma ei jääks — ka autori enda aadressil.

Muide mis puutub Tammsaare tundetooni, siis näib ta arenevat järjest suurema sentimentaalsuse suunas. Käesolevas teoses nutavad korduvalt

peaaegu kõik tegelased, nii naised kui ka mehed ja lugejaltki pressitakse üsna tihti pisaraid. Pisarad ongi väga tugevaks argumendiks, eriti laiemal publiku juures, aga eelistatavam on, kui kirjanik oskab lugejat veenda ilma pisarateta.

Oskar Urgart.

Betti Alver: Viletsuse komöödia. Poem. Eesti Kirjastuse Kooperratiiv, Tartu, 1935. 125 lk. Hind 2 kr. 50 s.

Kõigepealt tuleb „lohotada“ lugejaid, et kõnealune raamat ei ole tegelikult kirjutatud mitte värssides, vaid päris loomulikus proosas. Oma uudse teose on Betti Alver ristinud poemiks nähtavasti selleks, et säärase paljuütleva žestiga päästa raamatu arvustajaid ja analüüsijaid asjata katseist teda šablooniliselt liigitada. „Viletsuse komöödia“ on ühevõrra võõras harilikule romaanile kui ka novellile; ta ei kujuta enesest ka mingit „lüürikat proosas“. See raamat asetseb kuski filosofoerivate kunstivormiliste dialoogide-traktaatide ja XIX sajandi groteskselt-naturalistliku, jubedust ning nalja segava proosa-romantika vahemal, lähemal küll viimasele tõule. „Siiski“ tuleb temasse suhtuda tõsiselt ja tähelepanelikult. Selleks sunnib juba ainult ta teksti pidev mõtteline tihedus ning nõtkus — meie kirjanduses sugugi mitte harilik voorus.

Kuigi vähemalt esimesel selle raamatu lugemisel võib tunduda, et kokkuvõttes siin ei tehta traagilist nalja mitte üksi tegelastega, vaid ka mõtetega ning ideedega, siis tähelepanelikumal jälgimisel selgub autori vägagi tõsiseid eesmärke. Arvatavasti ei ole väga kaugele märgist mööda lastud, kui ses mõttes viidata kõigepealt mina-tegelase Pimpa eneseanalüüsile lk. 114—15. Kaelamurdvasse riskiromantikasse (elu müümisele mingi uue surmariista katsetamiseks) ei olnud Pimpat kihutanud mitte usaldus enese vastu, „vaid suurim kahtlus, milleks inimene võimeline. Minu hing kahtles iseeneses... Ma olin enda salalikem vaenlane, jahil iseenesse pääle, luurates end veel kujunematute aimumete padrikust.“

Sellest sõlmest (mis küll oleks võinud olla seotud selgemini) näivad hargnevad „Viletsuse komöödia“ mõtestiku tugevamad niidid — ja ka episoode kirev vastuseadu-kompositsioon. Hoolimata teose kogu lavastuse „tsirkuse“-toonist on ta siuks ometi elava, „seespool elava inimese“ (vt. lk. 12) enesetaju jälgimine. Võiks öelda: just selleks, et kiiremini pääseda tugevamate elamuste ja haruldasemate hingekatsetamis-võimaluste juurde, on siin nappide võtetega lavastatud nii palju vaevalt-usutavat ja uskumatutki. See on romantismi tuntud ja küllalt tõhus eneseõigustus. Ja sellepärast peab ettevaatlik olema ka „V. komöödia“ enam-vähem veidrate ning viletsate tegelaste — Pumbo-Jumbode ja Koolonite — alahindamisega. Need kujud on hoolimata oma naturalistlikest joontest küll mõneti kunstlikud — kuid nende hüplev „panoptikum“ ületab oma etenduse inimliku sisukusega kindlasti säärase realismi, mida tahaks nimetada „maalavaks“.

Ent pöördugem tagasi teose probleemistikule. Autor kujutab poolhullu kingsepp-leiduri Kooloni seesmist õnnelikuks saamist seletusega, et ta enam „ei karda mingisuguseid üllatusi ega antiteese“. Just antiteesidega, vastand-võimalustega katsetamine ongi Alveri raamatu minategelase enesetunnetamistee, ta „õnnestav õnnetus“ ja traagiline õnn, nii labaselt kui säärased definitsioonid kõlavadki. Pandagu tähele, kuidas Pimpa vihkab harmooniat, „Jumala heldust“ ja üldse kõike klassikat (kuni heksameetriteni). Klassilises ja kordaläinus näeb ta kütkeid ennastotsivale inimesele (küll esitatakse sellelegi veendele vastand kahekõnes lk. 59, kus Jordan nimetab timukaks just vabadust). Tahaks osutada Gide'i arendatud „vaba teo“ probleemile kohal, kus nälginud Pimpa aina ihast „teha midagi, mis mind ennastki üllataks“, viib äsja hulljulgelt röövitud delikatesidepaki tagasi ta omanikule. Väga paljudel juhtudel „Viletsuse komöödia“ tegelased „otsustavad ümber“ — või anduvad vastandimpulsi äkilisele

kiusatusel. Ja ilmselt otsesemalt kui Gide järgib Alver suure hingekatsetaja Dostojevski viiteid. Vaadatagu näiteks leheküljel 103 traktaati sütte ja lunastava kannatuse igavesest rängast antiteesist. Või jälgitagu tegelaste iseloomude problemaatilisust, nende vastuolu iseeneses. Ka iluduslikult „pealiskaudsevõitu“ proua Trooja, „ühel ajal hiir ja kass, tuvike ja kotkas“, kes on nii kaunis vastand iseenesele, toimib viimases peatükis nn. dostojevskiliku suurejoonelisusega — annab armsamale revolvril: „Kui ta tõesti käe enese külge paneb, siis jätan kõik ning lähen sinna, olgu ta surnud või elus“.

Iseenesega julgalt ja kas või alateadlikult katsetajad ning enam-vähem ka enesega võitlejad on teose kõik kolm „inimlikumat“ tegelast — Jordan, proua Trooja ja muidugi mina-tegelane Pimpa. Mis aga nimetatud ansambli ta kogu „Komöödiat“ tunduvalt nõrgestab, see on just Pimpa enese abstraktnete (kuigi säärasena omamoodi põhjendatud) suhtumine kaastegelastesse. Teda tajume lähemalt vaid pihtimuslikes traktaadiõikudes; mujal arutlusis ta peamiselt aitab oma repliikidega teistel tegelastel filosoferida. Sel verevaesel kujul on „näidendis“ siiski üks tähtis ülesanne — traaditõmbaja roll. Autori abilisena ta katsetab traagilise laiskvorsti Jordani kallal, korraldades talle „imesid“ anonüümsete rahakinkimistega ja improviseerides talle seiklusi suhetes proua Troojaga (seda kõike küll vahest mitte ilma omapoolsete „peidetud taotlusteta“ — vt. lk. 101). Ta pihhib küll üsna moodsel kombel oma alateadliku, ebamõistusliku „mina“ vabanemistarbest (ses kohas ei puudu veetlevat mõtetlist sügavust — lk. 84 ülal), kuid siiski jääb ta ainsaks kireks — kiretus. Ta kuju on problemaatilise iseloomuna muidugi „vabandata“, ent kunstiliselt vähe realiseeritud. Nii jäävad raamatu lugemisest sugestiivsemate isiksustena meelde peamiselt Jordan ja proua Trooja, mõlemad suhteliselt naiivsed tegelased. Leidur Koolon ise on täiel määral leiutatud-konstrueeritud, et anda sündmestikule haruldasemaid võimalusi.

„Viletsuse komöödias“ õieti puudub peategelane ja ka peaintriig; kõigis kirevalt vahelduvasis episoodides ollakse väljas sama „katsetamis“-teema varieerimisel erisuguste tegelaste kallal. Temast jääb meelde rohkem mõtteid, sententse ja drastilisi pilte kui sündmustiku põhiliikumist. Lugemisel ometi köidab „V. komöödia“ õige tugeva põnevusega: mitte üksi oma „kriminaalsete“ intriigidega, vaid ka järjest vahelduvate üllatus efektide ootusega. Oluliselt kannab seda teost siiski ta mõttetemaatiline põnevus.

Kirjanduses kogeenumaid huvitab Alveri uus raamat enamalt vist küll oma kunstiliste puäntidega, milles mõttepinge tihti avaldub meelde-sööbival kujul. Ta stiil kujutuse üksikasjust kuni tegelaskonna koostufeni ja kompositsioonini on juhitud samast printsibiist või kirest, mis ta mõtteidki — antiteesi ja kõige vastandlikkuse efektist. Siit tuleneb peale ironia lõppeks ka sõnastusstiili vahelduvus eritaoliste episoodide ja lõikude kaupa — üsna realistlikust kirjeldusest kuni „liialdatul“ groteskse maallikkuseni, traktaadini ja retorikani. Rabavalt avaldub antiteesi-prinssiip kohati pisipildeski: „mu pää ühes valge jänesenahkse mütsiga sattus porilompi.“ [Või: „must surnukirst, kust vaatasid välja emand Muusa korsetid ja kübarasuled.“] Sama põhi on proua Trooja hävitavalt-julmal lausel oma mehe kohta: „Kas tõesti arvate, et peaksin sellist teenrit?“ Ja 2 rida kaugemal süüdistab ta Pimpat: „Teis on midagi hirmus tigatedat!“ Või sellised tavalisest aforismest siiski tõsisemad sententsid, raamatu „naelad“, nagu: „Ma hävin, järelikult ma olen,“ „Inimene on just see, kes ta olla ei taha.“ Naiivsel traditsiooni-romantiline ja sellisena mitte eriti maitsekas allegooriline peatükk „Dinee saatana juures“ on nauditav just oma vaikmuka kontrastimiskunsti tõttu.

Kõige oma stiiliteadlikkuse ja -teravuse juures tarvitab Alver käesolevas teoses, nagu poemideski, meeleldi klassilist, veidi kulunult-elegantset väljendusviisi — mõnikord sellest otse mõnuld. Õnneks ei lase Alver seda heaski mõttes literaarset elegantsi kunagi pikemaks viivuks ainuva-

litsema. Selleks on autoril liiga palju näidata ja üllatada, kiusata ja pihutada. Ja kui „Viletsuse komöödia“ näitab olulisigi nõrkusi oma melodramaatika naiivsuses ning abstraktsuses, mis kahjustab ta mõttelisi pretensioone, siis samas toleb peale muude esile tõsta eriti üht selle teose tugevat külge: ta vihkab sentimentaalsust ja paljusõnalisust, „seletamist“. Just aimata-laskmised ja ütlemata-jätmissed annavad „Viletsuse komöödiale“ psühholoogilist ehtsust ja ta paremaid kunstilisi mõjuvahendeid. Ja kõikal sel raamatul hoiab ironiasooli läigestumast ta tundeelemente.

Kahtlemata ei ole „Viletsuse komöödia“ kerge enesele teed rajada meie praeguses „positiivsele“ joonele rivistuvus kirjanduses (kuigi ainult lühinägelik lugeja võiks sellele poemile ette heita eitamisfilosoofiat). Betti Alveri enese loomingu see teos kahtlemata ületab senised proosatooted ja sisuliselt lõppeks ka graatsilise „Valge varese“ ning grotesk-romantilised poemid, lähenedes ta viimaseaegse mõttelüürika kõrgusele. — Mis puutub O. Kangelaski sulejoonisustisse raamatust, siis mitmed neist näitavad päris virtuooslikku käsitlust oma meeolukas „kerguses“; vähem osa (nagu „Dinee saatana juures“) siiski jääb lamedaks.

H. Paukson.

Aino Kallas: Mare ja ta poeg. Kolmevaatuseline näidend (neli pilti). Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1935. 90 lk. Hind 1 kr. 25 s.

Aino Kallas on suur sõnameister. Meistrina valitseb ta ka eesti keelt, — nii pregnantset, nii tihedat, nii kumisev-kaunist eesti keelt annab otsida! Keele ja stiili pärast üksi juba maksab lugeda „Maret ja ta poega“, et iga uue lugemise juures järjest enam imestleda selle sügavrahvapärast ja karget ilu.

Sisuliselt on „Mare ja ta poeg“ ema-kiindumuse kurbmäng. Teose põhjalikult läbimõeldud kompositsioon tahab lugeja tähelepanu keskendada vaid ühele motiivile, koondades kõik psühholoogilised valgusekiired ainsaks heledaks valgusevihuks, mille ülesandeks on meid veenda näidendi peakuju tõukejõudude tugevuses ja vastustamatuses.

Sündmustiku ekspositsioon kasustab Mare kui inimese kaudse iseloomustamise ja tema saatusliku eksimuse põhjuste-kompleksi esialgse selgituskatsena Mare ja kogu ta hõimu suhtumist maa alistajaisse, sakslastesse. Iga viibe alistajatele kõneleb üldisest vaenust (Mango: „... eks ma näinud metsahallist und: siis tuleb ikka tegu sakstega.“) ja Mare enda kibedast vihast („... et muutugu iga viimane kui vilja-iva kümnisekottides vihaks tungalteraks, enne kui jõuab Viljandi lossi!“). Iga vihje alistajale kõneleb aga ka veendumusest, et nende käes on võim (Mango: „... loss rusub nagu paekivi!“), mille vastu alistatud ei saa (Mare: „Mis maarahvas ikkagi palja pihuga lossi vastu suudab?“).

Teise kõike edaspidist põhjustava tegurina rõhutab autor esivanemailt päritud usku toomapäeva surmatoovasse mõjusse; nii Mare kui ka Mango lastakse veendunud olla, et „kes toomapäeval tegusid teeb, see surma saab,“ — et iga toomapäeval alustatud ettevõtte p e a b paratamatult äparduma. Mitte asjata ei lase autor Marel oma poega paluda: „Ole mulle meeltmööda, mu poeg Imant, ja ära mine toomapäeval Viljandi lossi, sest see päev on surmapäev!“ Et Marel toomapäeva kui surmatoojat oma poja pärast kahekordselt põhjust oleks karta, seks annab autor üldiselt nägijaks ja targaks peetud Marele kurbmängu ekspositsioonis halbaennustava aimduse („Südaõõsi ärkasin raskest unest, nagu oleks keegi surmahädas hõiganud: ema! — nõnda et lõikas läbi luust ja lihast.“) Ja kõige lisaks sunnib autor meid juba ekspositsioonis vaatama Marele kui „Jumalast tagakiusatule“, kes rohkete kannatuste mõjul („Kas mul pole olnud siis elus üheksa kahju?“) ehk pole vaimliselt enam täiesti terve („... sellestsaadik kui Valdeko ja mu kuus poega surid, on mul nagu suitsu ning härmatist silmis“); kes rohkete kannatuste mõjul igatahes on hingeliselt hellikuks ja

kartlikuks muutunud („Ma elan igaveses kartuses oma poja Imandi pärast... Kardan, et ka see viimne minult viiakse... Kui ta sureks, siis ma oleksin alasti kui rasvaküüna!“).

Autor teeb, mis vähegi võimalik, et meid Mares nägema panna naist, kes on hingelise kandejõu piirile jõudnud, kes rohkem taluda ei suuda ega taha. Talt on nii palju võetud, — oma viimast ta ei taha loovutada vastasele, kelle ülevõimu ta usub kaljukindlalt („Lossi päralt on ju ikka võit!“). Autor rõhutab eriti, et Imant on tõesti Mare ainus ja viimne („... ja kui sina peaksid surema, ei suuda ma enam teist poega sünnitada!“), — sellest teadmisest laseb autor Mares võrsuda meeleheite, mille mõjul ta unustab kõik peale ürgse kiindumuse Imandisse: „Mis puutub minusse Sakala orjus või vabadus või Viljandi lossi müüride varisemine, kui sina hukku, mu poeg Imant!“

Sõgeda ema-kiindumuse mõjul kaotab Mare võime mõista meeste (Mango ja Imandi) hämmastunud etteheiteid ja mõistuse ning tahte poole apelleerivaid noomitusi; sõgeda ema-kiindumuse mõjul unustab ta aated ja tõekspidamised, mida ta varem ise mehiselt on Imandile sisendanud. Sõgeda afekti mõjul lakkab töötamast Mare mõistus ja kaob tema mõlemisvõime; ta elab veel ainult tunnetega, ei taipa enam midagi peale oma suure südamevalu ja sellest purskuva vastuhaku: „Üks seitsmest jäi järele! Seitsmendat ei pea nad mitte saama!“ Mare, keda meile algul tutvustati endise vanema väärrika lesena, meeste aruka nõuandjana ja oma poja targa kasvatajana, — see Mare on nüüd vaid hirmu ja valu mõjul aru kaotanud naine, kes teab ja mäletab üksnes seda üht: „Mina ta sünnitasin! Mina kandsin surmavaeva tema pärast! Minust ta on tulnud! Ta on minu!“

Aino Kallas püüab Mare meeleheite järk-järgulist tõusu jälgida suurima loogilisuse ja järjekindlusega; kõigi võimalikkude vahenditega katsub ta usutavaks teha teises vaatuses toimuva eksimuva tõenäolisust. Kogu esimese vaatuses ülesandeks on lugejat veenata, et Mare tõesti võis ja sai meeleheite survele unustada niihästi oma vaimlise mina kui ka kõik vaimlised sidemed enda ja oma hõimu ning oma poja vahel, — et ta tõesti võis ja sai reeta vihatud alistajale oma rahva suure ettevõtte, võis ja suutis osta oma poja elu kolmesaja noore mehe elu hinnaga. Et äärmiselt raske on kõigist eelkäivatest põhjendustest hoolimata uskuda Mare kohutava vääratuse tõenäolisust, seda mõonab autor isegi komtuur Herike suu läbi („Kui lugu on nõnda, nagu sa ütled, kuidas sind sina, kes sa ise oled maarahva juurest ning kannust, oma hõimu ära annaksid, neid pettes?“).

Kas usutav või mitte, Mare võigas häbitegu („... kus selle häbi ots ning aru?“ ütles oma teo kohta Mare isegi) tundub kõigi eelkainud põhjenduste kuste nii õudne ja nii iseka, et lugeja sellesse suhtub suurima jubedusega: nii rõhutatult lihalik on Mare ema-kiindumus, nii ürgselt-pime on ta loodusjõuline, puhtvaistuline rippumine poja olemasolu küljes. Mare arvustab vaid ennast ja oma isiklikku õnne (mida ta nimetab armastuseks, mis aga olemuselt pole palju muud midagi kui omamise-tahe), küsimata poja tahtest, poja õnnest, poja tulevikust.

Kõige algelisemgi õiglus nõuab karistust sellise ema-kiindumuse ajel korda saadetud roimale. Karistus tababki Maret juba komtuuri hukkamõistu läbi; ülimald karistuseks on aga muidugi Imandi hukkamõist („Teised tapsid, — tapsid ka mind, ema!“). Oma lihaliku kiindumuse lühinägelikkuse päästab Mare küll poja ihu, kuid hukutab hinge („Ma olen läinud mees, — ei kõlba ma enam kuhugi. Igamees võib mu peale näpuga näidata...“). Tegelikult ei ole Mare oma hirmsa teoga endale päästnud isegi poja ihulist elu, sest Imant ei taha elada „oma vendade verehinnana“, vaid võtab ema süü lunastuseks endalt ise elu, karistades Maret peale muu ka rahvausus juurduva teadmise, et poeg tema tõttu õnnetuks saab iga-

vesti („Kes ise oma elu võtab, ei ole sellel rahu, vaid üheksa korda peavad hundid ta sööma, kuni ei ole järel muud kui sinine suits!“).

Kuni poeg elab, ei tunne Mare oma süüd või kui tunneki, siis ei kahetse ta oma tegu („... ma ei kahetse mitte, sest sinu hing oli mulle kallim kui kõik Sakala rahvas.“). Alles poja kaotanud, variseb Mare kokku oma süü raskuse all ega saa enne hingerahu, kui ta oma pattu on tunnistanud — oma poja pärast („Nüüd see on üteldud. Nüüd olen valmis. Nüüd kannan kanget kohut oma poja pärast!“). Kuid süütunnistuskki ei too Marele lünastust; isegi surma ei palu ta kui lunastust, vaid ihkab seda suurest väsimusest, mille põhjustab masendav teadmine, et „kõik oli tühi puha, — äraand ja häbi ning vereohver!...“

Aino Kallas lõpetab Mare ja ta poja kurbmängu suurte tragöödiate lepitavas toonis („Suur Looja kergitagu surmas su südame vaeva!“), — kas saab aga näidendi lugeja või vaataja teose lõpu suhtuda Maresse niisama andestavalt? Kardan, et isegi siis mitte, kui Maret võtta vaid puht-kirjandusliku — sisimlalt olemuselt kahepaikse — kujuna. Mare pole aga mitte üksnes kirjanduslik kuju; tahes-tahtmata peab teadlik lugeja temas nägema ka ajaloolist kjuu. Sel juhul jääb nii temast kui ka kogu näidendist veel masendavam mulje, sest ta meenutab meie mineviku tumedaimat hetke: suure ettevõtte äpardumist väikestel motiividel, mis on häbiks eesti naisele.

Autor katsub Mare süütegu igapidi põhjendada ja käsitleb sama üksikasjaliselt ta karistuse suurust, et mõlemaid tasakaalu viia. Poleks autor algul rõhutanud Mare kõrget vaimlist taset, siis võib-olla lepitakski meid temaga ta ränk karistus ja surm, — nüüd ei suuda aga miski kustutada muljet, et Mare oma aja kohta arenenud naisena nii animaalse ja isekate tunnete mõjul salgab oma põhimõtted ja tõekspidamised, reedab oma hõimu ja hävitab pojagi tuleviku. Seda arvestades võib näidendisse jaatavalt suhtuda ainult siis, kui seda võtta hoiatusena ja manitsusena: hoiatusena naistele ja kogu rahvale, et mitte pimesi ei laskutaks isekate ja oma hüvesid taotlevate afektide küttesse seal, kus on tegemist üldsuse kaugeleulatuvate huvidega; manitsusena naistele ja kogu rahvale, et meie „hing oleks kui tuleraud, mis ihkab ränikivi, et tulist välku lüüa“ kõigi isiklikkude kannatuste kiuste.

Kas autor seda on tahtnud või mitte, õigustatud oleme igatahes „Mare ja ta poja“ sündmustikust välja lugema just seda ideed — ning sel juhul maksab seda näidendit ka sisuliselt lugeda ikka uuesti, nagu seda maksab korduvalt lugeda välise vormi kauniduste pärast.

M. Sillaots.

Julius Mark: *Über das Roggendreschen bei den Esten.* (Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1931, lk. 315—374) ja *Neue Bemerkungen über das Dreschen und Ernten bei den Esten* (ÖES-i Aastarmt. 1932, lk. 42—111).

Kui rääkida meie rahvuslike teaduste koostöö tarbest töötulemuste täiendamise mõttes, siis peaksid üksikeist täiendavate ainetena kõigepealt küsimusse tulema küll keeleteadus ja etnograafia. Eriti siis, kui uurimustöö taotleb kaugemaid kultuuriajaloolisi sihte, pole mõeldav, et keeleanaloolane jätaaks tähele panemata etnograafia saavutusi, või ümberpöördukt, et etnograaf teatavail juhtumeil ei arvestaks keeleteadlase töötulemusi. Endast ei olegi etnograafia ja keeleteaduse koostöö uudisalaks, vaid see on andnud kultuuriajaloolistele uurimustele palju viljakat lisa. Et selles veenduda, tarvitseb ainult lehitseda kas või suurt rahvusvaheliselt toimetatavat perioodilist väljaannet „Wörter und Sachen“ (Heidelberg 1909—). Ka

soome sugu rahvaste kaugem kultuuriajalugu on põhjendatud peamiselt keelelistele ja etnograafilistele andmetele, mida seal on osatud kasutada suurepäraselt teineteise täiendusena (vt. E. N. Setälä, Suomensukuisten kansojen esihistoria, koguteoses „Suomen Suku“ II). Niisiis mitte ainult „sõnad“ ja ka mitte ainult „asjad“, vaid nende kahe ühendus — „sõnad ja asjad“ suudavad sageli kõige tagajärjekamalt viia meid mineviku tõsioludele võimalikult lähedale.

Mis puutub Eesti noorde etnograafiasse, siis on ka siin püütud arvestada keelelisi sugemeid, kuigi ühendus asjade ning sõnade vahel on jäänud seal tihti juhuslikuks ja lõdvaks. See sidemete lõtvus pole aga tingitud nii palju arusaamise ja hea tahte kui vastava keeleteadusliku koolituse puudumisest. Sest on ju selge: kui etnograaf oma töötulemusi tahab teha suuremal määral olenevaks keelelistest kaalutlustest, siis peab ta end keeleteaduses samavõrra kodus tundma kui etnograafias. Nii ei ole see siis juhus, et meie „sõna+asja“ uurimise teerajajaks on saanud mees, keda seni on tuntud just tüseda keeleteadlasena. Kuid võibolla vähesed teavad, et Tartu Ülikooli uurali keeleteaduse professor Julius Mark on omal ajal Helsingi ülikoolis õppinud ka etnograafiat, nii et seegi pole siis juhus, kui ta nüüd on asunud oma keeleteaduslikke uurimusi siduma etnograafilise ainesega.

Nagu algulmärgitud kahe uurimuse pealkirjadest selgub, on J. Mark nende töödega asunud meie (ja ühes sellega kogu sugurahvaste) viljalõikuse ja rehepeksu lähemale selgitamisele. See on eriti tõotatud ala soomeugri muinaskultuuri uurijale, sest need kultuuri- ja keeleteaduse, mis on seotud viljalõikuse ja -peksuga, viitavad sageli meie põllukultuuri algaegadesse, kus maaharimisest meieaegses tähenduses ei saanud veel olla juttugi. Maaharimine (tõeline ader ja kündmine, põlispidamine ja -väetamine) on selle tänapäevases tähenduses palju noorem nähtus kui lõikus ning viljapeksise.

Märgitud töödest on autor esimeses andnud sissejuhatava ülevaate meie põlluviljade, põllutööriistade, vilja ümbertöötamise, viljasaaduste ja neist valmistatavate toitude keelelisest algupärasest üldse, ja lähed siis üksikasjalisemalt rehepeksuriistade ja -viiside vaatlusele, valgustades neid rikkaliku terminoloogia ja heade jooniste abil. Jooniste hulgas leidub ms. häid rehemajade plaane, lõikeid ja sisevaateid ning hea kogu rehepingi jooniseid. Eriti üksikasjaliselt ja põhjalikult on peatunud lademe tegemise ja selle peksmise juures, mida selgitavad jällegi täpsed joonised. Jooniste varai on antud ülevaate ka põhukanderiistadest.

Uurimuse teises vihus (Neue Bemerkungen) süvendab autor oma vaatlusi esiteks koodi varasema tarvitamise kohta Kagu-Eestis ja annab seejärel põhjaliku ülevaate varda ja koodi vanemaist levikusuhteist kogu maal. Mõlema nimetatud peksuriista terminoloogia uurimisel on autor teinud määratu töö, võttes luubi alla iga vähemagi üksikosa, mis uurimisele kasuks võiks olla. Et autor seda aeganõudvat tööd asjata pole teinud, näitavad juba osalt käesolevagi uurimuse tulemused. Varda ja koodi varasemaid levikusuhteid jälgides pole autoril igakord olnud kasutada otseseid andmeid, vaid ühe või teise peksuabinõu varasem olemasolu on tulnud määrata võrdleva terminoloogia abil. Nii on autor mitmel pool tähele pannud, et koodi vart kutsutakse ladvaks ja nuia tüveks. Koodi juures ei ütle need terminid midagi, küll aga võime neid omistada vanemale peksuriistale — vardale. Kuna aga varda terminoloogiat tabame koodi juures, siis võib sellest järeldada, et vart ka ise seal kunagi on esinenud, kus tänapäeval kohtame ainult koodi.

Teisal on autor terminoloogiat kasustanud koodi vanuse määramiseks. Lutsi eestlaste koodi terminoloogiat (*koodi vars, koodi tüm, koodi kannõl*) Vastseliina omaga võrreldes leiab autor nende vahel täpseid ühtsattumusi. Sellest järeldus, et lutsilased koodi juba enne pidid tundma kui

nad oma uude asukohta (Lätimaale) siirdusid. Fakt, et lutsilased aga enne Eestist lahkumist kooti tundsid, annab osalise võtme eesti koodi vanuse määramiseks, vähemalt Kagu-Eestis. Autor teebki sellest järelduse, et koodi tarvitamine seal on juba üle 250 aasta vana.

Peale viljapeksu on selles töös käsitletud veel viljakuhilaid, kahekordsete partega rehetube ja põhukande-abinõusid. Viljapeksu ja kuhilate kohta on toodud hulk hästi õnnestunud päevapilte, ja muude küsimuste kohta rida täpseid jooniseid (autori abikaasalt pr. K. Mark'ilt), mis kõik on avaldatud esmakordselt.

Kokkuvõttes peab ütleva, et ülalnimetatud teosed moodustavad oma alal tihedama ja põhjalikuma uurimuse, mis seni üldse ilmunud mitte ükski meil, vaid ka mujal. Sissejuhatavasse ossa on autor koondanud oma uurimistulemuste kõrval kõik olulise, mis seni soome sugu rahvaste põllukultuuri kohta ilmunud. Need üksik-käsitlused, mis seni olid laiaili paisatud mitmete (peam. soome) eriteoste veergudele, on tehtud nüüd uurijaile korraga kättesaadavaks. Autori peavoorusena tuleb märkida suurt põhjalikkust ja oskust esitada vähesõnaliselt, kuid selgelt kõike olulist, mis asja kohta ütelda on. Laiutamise asemel on tungitud asja sügavustesse, mille tõttu teema oma kogu-ulatuses pole arvatavasti veel päevakorra saanudki tulla. Nähtavasti on avaldatud uurimused mingi laiema töö osad, ja nii võib loota, et autor meie etnograafilist ja keeleteaduslikku kirjandust mõningate aastate pärast rikastab uute, samu küsimusi käsitlevate töödega.

G. Ränk.

Hinnata raamatuid kõigile!

Parim eesti kuukiri
TÄNAPÄEV

jagab 1936. aasta tellijatele, kes tellimise hiljemalt 31. I 1936 meile ära annavad, tellimishind kr. 3.60 aastas,

suurpreemiana parimat kirjandust ja uudisteaseid Kr. 500.— väärtuses.

Jagamisele tulevad:

A. H. TAMMSAARE:

Tõde ja õigus I—V 5 komplekti.
Ma armastasin sakslast 2 eks.

A. GAILIT:

Isade Maa 10 eks.
Toomas Nipernaadi 10 eks.

J. SEMPER:

Risti-rästi läbi Euroopa 5 eks.

Dr. J. LUIGA:

Päevamured I, II 3 komplekti.
Poliitil. Päevamured I, II 3 kompl.

W. REYMONT:

Talupojad I, II, III 3 kompl.

O. LUTS:

Väino Lehtmetsa noorpõlv 10 eks.

R. ROHT:

Tsaari ohvitser 5 eks.

A. JAKOBSON:

Reamees Mattias 5 eks.

M. RAUD:

Kirves ja kuu 5 eks.

K. A. HINDREY:

Urmas ja Herike 3 eks.

69 preemiat 101 väärtuslikku raamatut.

Kasutage juhust ja andke tellimine kohe!

Preemiad jagatakse hiljem 15. II 1936. a. Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid ja meie esindajad. Aadress: „Tänapäev“, Tartus, pk. 76, telef. 14-29, posti jooks. arve 22—32.

„TÄNAPÄEV“ nr. 9 ilmub 18. skp. Noor-Eesti liikumise 30. a. juubeli ja pühade numbrina 56 lk. kaustas. Kaas kunstnik N. TRIIK'ilt

Eesti Raamatu-Aasta suurteosed:

FRIEDRICH REINHOLD KREUTZWALD

Kalevipoeg

EESTI RAHVUSEEPOS. Täielik illustreeritud väljaanne.

Sisult Eesti tähtsaim teos ja väälimuselt Eesti kauneim raamat!

Redigeerinud ja seletustega varustanud **Dr. AUGUST ANNI**. Redaktsioonitoimikond: **FR. TÜGLAS, A. SAARESTE, J. MÄGISTE, P. ARISTE, D. PALGI**. Illustreerinud kunstnikud **KRISTJAN RAUD** (sõejoonised) ja **HANDO MUGASTO** (puulõiked). Trükk kahes värvis. Parim eesti paber. Suurus 18×25×2,5 sm.

Esimene trükk ilmub Raamatu-Aasta eestseisuse toetusel eriliselt madala hinnaga: **5 krooni** brošeeritud eksemplar, **8 krooni** kullaga ilustatud riideköites ja **12 kr.** kunstkäsitöö üleni nahkköites.

Kasutage RA soodustusi ja tellige endale „Kalevipoega“ ka edasikinkimise otstarbeks! — Teatage Eesti Kirjanduse Seltsile oma tuttavate aadressse nii kodu- kui välismail, et neile võiks saata tutvustusbrošüüre, — sest **teade „Kalevipoja“ uuest ilmumisest peab ulatuma iga eestlasele!** **NB!** „Kalevipojast“ tehakse veel eritrükk kaks korda suuremas formaadis (25×35 sm), illustreerijate autograafidega, hind **20 kr.** broš., nummerdatud eksemplariid. Üksikud eksemplariid eripaberil **45 kr.**

KOGUTEOS**Raamatu osa Eesti arengus**Kirjutisi 15 autorilt. Toimetanud mag. **D. PALGI**.

Missugust mõju on avaldanud raamat eesti rahva käekäigusse? Kuidas seda arendanud või kuidas takistanud? Mida üles ehitatud, mida maha kiskunud? Kuidas kaasa aidanud Eesti iseseisvuseks? Rohkete illustratsioonidega, 300 lk. suures kaustas. Ilmub RA Eestseisuse toetusel. Kaanehind **4 kr.** brošeeritud ja **6 kr. 50 s.** poolnahkköites.

Esimene osa viieköitelisest suurteosest**EESTI AJALUGU I KÖIDE**

ESIAJALOO LINE JA MUISTNE ISESEISVUSE AEG.

Peatoimetaja — Eesti ja põhjamaade ajaloo professor **H. KRUS**.
Tegev. — Eesti ja naabermaade muinasteaduse professor **H. MOORA**.
400 lk. suures kaustas, rohkete jooniste, kaartide ja värvipiltidega.
Hind 7 kr. 50 s. brošeeritud ja **11 kr.** poolnahkköites.

Tellimisel tuleb ära maksta posti jooksvale arvele nr. 20-36 (Tallinnas võib ka Tallinna Linnapanka EKS jooksvale arvele) 1) raamatu hind täielikult — siis saab tellija raamatu postikuludeta, või 2) vähemalt 2 kr. 50 s. iga tellitava raamatu pealt — ülejääk ühes saatekuludega tuleb tasuda lunamaksuna raamatu saamisel. Tellimine kirjutada sissemaksu kaardi lõigendile.

Eesti Kirjanduse Selts, Suurturg 12, Tartu, telefon 6-01.